

ԻՄԱՍՏԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ (Ծ-Օ)¹

ԱՐՄԵՆԱԿ ԵՂԻԱՅԵԱՆ

armenag@gmail.com

* **Ճաթիլ-ճայթիլ-ճաքիլ-** Պատմականորեն **ճաթ** արմատ մը զոյգութիւն չէ ունեցած, ունինք **ճայթ**(իլ) արմատը. ենթադրելի է, որ առաջինը յառաջացած է երկրորդին հնչիւնափոխութեամբ, եւ արդէն մեր բոլոր բառարանները **ճաթիլ**-ն ու **ճայթիլ**-ը կը ներկայացնեն իբրեւ նոյնանիշներ: Յաջորդ յատկանշական իրողութիւնը այն է, որ այս բայերէն իւրաքանչիւրը իր մէջ կը համատեղէ մէկ կողմէ զօրաւոր աղմուկի, միւս կողմէ փշրուելու զաղափարները. օրինակ՝ **շիշը ճայթեցաւ**, կը նշանակէ սուր աղմուկով փշրուեցաւ: Այս նոյն երկութիւնը կը գտնենք **պայթիլ** բային մէջ եւս, որ նմանապէս կը համատեղէ աղմուկն ու փշրանքը. այսպէս՝ երբ արկ մը կը պայթի, ան միաժամանակ կը փշրուի, մէկը ըլլալով միաին բնական հետեւանքը:

Յարաբերաբար տարբեր է **ճաքիլ**-ը, որ կը նշանակէ կարծր ու պինդ առարկայի մը երկար ու բարակ գիծով պատռիլը, ճեղքոյիլը՝ առանց անպայման մասերու իրարմէ զատուելուն, օրինակ՝ ապակիին, ժայռին, յաճախ նաեւ մետաղեայ թերթիկներու եւ այլնի ճաքիլը: **Ճաքը** ընդհանրապէս փշրանքներու չ'առաջնորդեր, եւ ճաքած զանգուածը կը պահէ իր ամբողջութիւնը կամ յարաբերաբար սահմանափակ կտորներու կոնայ վերածոյի՝ երկու-երեք եւ այլն: Ունինք **ճաքճքիլ** կրկնարմատը եւս: Միւս կողմէ՝ **ճաք**-ին յատուկ չէ աղմուկը, թէեւ բացառուած չէ, որ աղմուկ մըն ալ ընկերանայ ճաքող առարկային: Փակենք հետեւեալ նկատողութեամբ. արեւմտահայը **ճայթիլ**-ով կը ներկայացնէ թէ՛ բուն **ճայթիլ** բայը, թէ՛ **ճաքիլ** բայը. այլ խօսքով՝ **ճաքիլ**-ը ժողովրդականութիւն չունի, որքան ալ ան մտած ըլլայ մեր բառարաններուն մէջ. օրինակ՝ ան կ'ըսէ. «Ապակին ճայթեր է»՝ ակնարկելով անոր ճաքին:

* **Մանրամաս-մանրամասն-մանրամասնութիւն.** Ի վաղուց անտի մեր զոյգ աշխարհաբարները ունեցած են ասոնցմէ երկրորդն ու երրորդը. **Մանրամասն**՝ իբրեւ ածական, իսկ **մանրամասնութիւն**՝ իբրեւ գոյական, երկուքն ալ հանրօրէն շատ ծանօթ բառեր, որոնք ուրեմն բացատրութեան չեն կարօտիր:

Հետագային արեւելահայերէնի մէջ յառաջացան ու նուիրականացան **մանրամաս** եւ **մանրամասներ** եզրերը: Առաջինը կը նշանակէ յատկապէս՝ մանր մաս, մեքենայի, սարքի մասերը, որ «փոխնորդ» կը կոչենք, այսինքն՝ փոփոխելի, փոխարինելի կտորներ: Սակայն տեղին համեմատ կը նշանակէ նաեւ «մանրամասնութիւն»: Երկրորդը, ընդհանրապէս յոգեակի կիրարկութեամբ, կը նշանակէ միայն «մանրամասնութիւն»-ներ. օրինակ՝ «Բոլորին ծանօթ էին անոր արկածին մանրամասները»:

Ասոնց իրացումն ու կիրարկումը արեւմտահայերէնի մէջ հաւանաբար ժամանակի պիտի կարօտի, սակայն առնուազն բնագրային փոխադրութեանց առթիւ, որոնք հիմա շատ ընդհանրացած են, պէտք է ի մտի ունենալ իմաստային այս նրբութիւնները:

Թէեւ կարելի է ազատօրէն սկսիլ կիրարկումը **մանրամաս**-ին, յոգնակի՝ **մանրմասեր** (ոչ՝ մանրամասներ):

* **Մարտավարութիւն-ռազմավարութիւն**.– Մեր լեզուն այնքան ալ չի զանազաներ **մարտ**-ը եւ **ռազմ**-ը, ուստի ենթադրաբար այս երկուքը պէտք է նոյնանիշեր ըլլային, մանաւանդ որ ասոնց երկրորդ բաղադրիչը նոյնն է: Սակայն եւ այնպէս տնտեսավարական իրեն յատուկ հնարներով՝ լեզուն յաջողած է բաական յստակ զանազանութիւն մը դնել այս երկուքին միջեւ. գոնէ արեւմտահայերէնի ծիրէն ներս:

Մարտավարութիւն-ը, ուրեմն, թշնամիի դիրքին, շարժումներուն ու գործողութիւններուն ուսումնասիրութիւնը, անոր բոլոր տկարութիւններուն, բայց նաեւ կարելիութիւններուն ճիշդ իմացումն ու օգտագործումը եւ սահմանափակ ճակատամարտ մը յաջողապէս աւարտելու հնարամտութիւնն է (tactique): Իսկ **ռազմավարութիւն**-ը,–որ կը կոչուի նաեւ **ռազմագիտութիւն**,– ամբողջ պատերազմ մը վարելու համար պահանջուած հմտութիւնն ու արուեստն է (stratégie): Անշուշտ ասոնք իրարու խորդ հասկացութիւններ չեն, քանի որ ամէն մարտավարութեան մէջ կայ ռազմավարութեան բաժին մը: «**Տակտիկա**–ն,– կը գրէ իրաւաբան Գասպար Տէրտէրեան,– *ռազմական ժամանակատու քաղաքականութիւն է, մինչ սպրաւեցիա*–ն՝ երկարապրելու ու հետեւողական քաղաքականութիւն: Առաջինը՝ թշնամին քնացնելու, ապակողմնորոշելու ու խաբելու խաղ մըն է, իսկ երկրորդը՝ թշնամին վիարեցնելու եւ ջախջախելու վախճանական նպատակը կը հետապնդէ՝ անելի համապարփակ ընդգրկումով եւ հաստատու քաղաքականութեամբ» (Կամար, թիւ 20, էջ 116):

* **Մեկնիլ-մեկնել-մեկնարկել**.– **Մեկնիլ** կը նշանակէ պարզապէս ճամբայ ելլել, ուղեւորուիլ ու հեռանալ որոշ ուղղութեամբ եւ որեւէ միջոցով՝ քալելով, զննցքով, ինքնաշարժով. լայն իմաստով՝ ճամբորդել:

Մեկնել կը նշանակէ անձնօթ կամ դժուարիմանալի բան մը լուսաբանել, բացատրել, պարզաբանել. Յովսէփ Գեղեցիկ մեկնեց փարաւոնին երազը. Ռաուցիչը կը մեկնէ գրական հատուած մը, գուշակը կը մեկնէ առեղծուած մը եւ այլն:

Մեկնել կը նշանակէ նաեւ օգնութեան հասնիլ, ձեռքը երկարել մէկուն. օրինակ՝ «Անտէր որբին ոչ ոք ձեռք մեկնեց». բայց նաեւ խնդրել. օրինակ՝ «Ան ողորմութեան համար ձեռք մեկնեց անցորդներուն»:

Մեկնարկ եւ **մեկնարկել** եզրերը շատ նոր են. ասոնք չկան տակաւին Ակադեմիայի քառահատոր քառարանին մէջ (1974), սակայն առաջինը կը գտնուի Աղայեանի երկիստորին մէջ, ուր կը կարդանք. «*Վազքի զանազան*

արշաների սկսելու պահը: Թոշող մեքենայի թոփքն սկսելու պահը: Այն սահմանակէտը, որտեղից սկսում է վազքի՝ արշալի մրցութիւնը: Սկիզբ, ելակէտ»: Ակադեմիայի քառահատորը փոխարէնը ունի **մեկնասկիզբ** եւ փակագիծի մէջ դրած է start: **Մեկնարկել** համապատասխան բայն ալ կը նշանակէ սկսիլ, շարժիլ, ճամբայ ելլել մեկնարկէ՝ որեւէ մրցութեան համար՝ վազք, լող, ինքնաշարժ, հեծանիւ եւ այլն:

* **Մէջ-միջեւ-ներս.** **Մէջ** կը նշանակէ առարկայի մը ներսի մասը. օրինակ՝ շիշին մէջ, գրպանին մէջ, տան մէջ, հոգիին մէջ, սրտին մէջ, գլխուն մէջ: Ան կը նշանակէ նաեւ իբրեւ սահմանափակ մտածուած որեւէ տարածութեան կամ միջոցի մէկ որեւէ կէտը. օրինակ՝ պարտէզին մէջ, դաշտին մէջ, ծովուն մէջ: Ինչպէս նաեւ իրարանման՝ չտարբերակուած առարկաներու ամբողջութեան ծիրէն ներս. օրինակ՝ բանակին մէջ մեծ խանդավառութիւն կը տիրէ, այս աշակերտներուն մէջ ծոյլ չկայ, ծառերուն մէջ թռչուններ կը գիշերեն, ոչխարներուն մէջ հիւանդութիւն մը ինկաւ:

Միջեւ-ը ցոյց կու տայ երկու կամ երկուքէ աւելի տարբերակուած առարկաներ իրարմէ անջատող նիւթական կամ վերացական, տարածական կամ ժամանակային միջոցը. օրինակ՝ «Այս լեռներուն **միջեւ** կը գտնուի խոր կիրճ մը»: «Ջուրը ցամքած էր երկու ափերուն **միջեւ**»: «Երկու ծառերուն **միջեւ** ձգուած է օրօրոց մը»: «Կայծակին եւ որոտումին **միջեւ** հազիւ մէկ երկվայրկեան անցաւ»: «Դպրոցին եւ բնակարանիս **միջեւ** կը գտնուի գրատուն մը»: «Յօնքերուն **միջեւ** նշմարելի էր կնճիռ մը»: Բառս կրնայ նշանակել նաեւ նման առարկաներու փոխադարձաբար վերաբերող որեւէ երեւոյթ կամ գործողութիւն. օրինակ՝ «Երկու մրցակիցներուն **միջեւ** կը զարգանար լուռ ատելութիւն մը» (որ կը նշանակէ՝ փոխադարձաբար կ'ատէին զիրար): «Ստացուած գումարը բաժնեցինք մեր **միջեւ**»: «Փոքրիկներուն **միջեւ** վէճերը դիւրին կը հարթօին»: «Թշնամիներուն **միջեւ** խաղաղութիւն կնքուեցաւ»: «Անցեալի ատելութեան փոխարէն՝ անոնց **միջեւ** հաստատուեցաւ անկեղծ վստահութիւն մը»:

Միջեւ կապը կիրարկելի չէ հաւաքական այն գոյականներու հետ, որոնք ձեռով եզակի, եւ միայն իմաստով յոգնակի են, այսինքն՝ կը նշեն մէկէ աւելի առարկաներ. այսպէս՝ բացառուած է իբրեւ կապի խնդիր կիրարկութիւնը՝ **զոյգ, ամու, խումբ, ամբոխ, բանակ, ժողովուրդ** գոյականներուն. չենք կրնար ըսել՝ **զոյգին միջեւ**, - այլ՝ ամուսիններուն, - կամ **ժողովուրդին միջեւ**, - այլ՝ բնակիչներուն, քաղաքացիներուն, ազգայիններուն, - եւ այլն: Ասոնց յոգնակիները կրնան ազատօրէն կիրարկուիլ իբրեւ կապի խնդիր. օրինակ՝ **զոյգերուն միջեւ, խումբերուն միջեւ** եւ այլն:

Պէտք է իմանալ, որ արեւելահայերէնը յաճախ կը շփոթէ **միջեւ** եւ **մէջ** յետարդրութիւնները. օրինակ՝ «*Հրդեհի ու մարդկանց մէջ բացուած փարածութիւնը ծածկուել էր փիղմի զանգուածով*» (Ա. Իսահակեան), - ուր պէտք

էր ունենայինք **միջեւ**: «Երբ ամուսինների **մէջ** համերաշխութիւնը չբացել է...» (Շիրվանզադէ),– ուր նմանապէս պէտք է ունենայինք **միջեւ**:

Գալով **ներս**-ին՝ սա մնայուն շփոթի առարկայ է **մէջ**-ին հետ: **Ներս**-ը իր իմաստին բերումով հակադրուած է **դուրս**-ին եւ կ'ենթադրէ պատասպարուած, փակ կամ ցանկապատուած միջավայր. այս տրամաբանութեամբ ալ կարելի չէ ըսել. «Այս հանդերձն ներս ծաղիկներ ծաղկած են»,– մինչդեռ **մէջ**-ը նման սահմանափակում չունի, չէ հակադրուած որեւէ տարածութեան. օրինակ՝

- Այս լեռներուն **մէջ** գայլեր կ'ապրին,
- Այս ծառերուն **մէջ** վայրի թռչուններ կը գիշերեն,
- Դաշտերուն **մէջ** այլազան ծաղիկներ աճած են,

Ասոնցմէ ոչ մէկը փոխարինելի է **ներս**-ով այն պարզ պատճառով, որ **լեռը, ծառը, դաշտը** փակ միջավայրի զաղափարը չեն արտայայտեր:

Միւս կողմէ՝ **ներս**-ը պատշաճ է կիրարկել այնպիսի բայերու հետ, որոնք որոշ շարժում, տեղափոխութիւն, մէկ միջավայրէ մէկ ուրիշը անցում կը թելադրեն. այսպիսիներէն թուենք՝ **բերել, խումբել, մտնել, ներս առնել, ներս քաշել, սողոսկիլ, սպրդիլ** եւ այլն. օրինակ՝

- Խոտի դեզերը մարագէն **ներս բերեց**:
- Բարկ օդը ռունգերէն **ներս խումբեց**:
- Գողերը կողմնակի դռնէն **ներս մտած են**:
- Ոչխարները փարախէն **ներս առինք**:
- Քաղցը գիտերէն **ներս քաշեց** սոված գալերը:
- Անօրինակ վախ մը **սողոսկեցաւ** էութենէն **ներս**:
- Աննշմար **սպրդեցանք** անոնց շարքերէն **ներս**:

Անշուշտ բացառուած չէ, որ այս օրինակներէն ոմանք **ներս**-ը փոխարինեն **մէջ**-ով. որքան ալ **ներս**-ը անելի բնորոշ ըլլայ բերուած բայերուն, օրինակ՝ վերջինը. բաղդատել՝

Աննշմար **սպրդեցանք** անոնց **շարքերէն ներս**:

Աննշմար **սպրդեցանք** անոնց **շարքերուն մէջ**:

Այսուհանդերձ **ներս**-ը կը պահէ իր նրբերանգային առաւելութիւնը. միւս կողմէ՝ նման փոխարինում միշտ կարելի չէ, ինչպէս է պարագան առաջին օրինակին: Իսկ երկրորդ օրինակին մէջ՝ **ռունգերէն ներս** եւ **ռունգերուս մէջ** նոյն յարաբերութիւնը ցոյց չեն տար. «Օդը ռունգերուս մէջ խումբեց» կը նշանակէ այնտեղ ալ կայք հաստատեց ու մնաց, մինչ «ներս խումբեց» կը նշանակէ ռունգերուս մէջ մտաւ, բայց թէ ո՞ր յանգեցաւ՝ անորոշ է, ըստ ամենայնի ենթադրելի, թէ ան շարունակեց իր ճամբան:

Պէտք է խուսափիլ սապիսի բռնագրօսիկ կիրարկութիւններէ. «Դպրոցին **յարկէն ներս** ան ինքզինք ապահով կը զգայ». կարելի չէ՝ ո՛չ **յարկէն ներս** ըսել, ո՛չ **յարկին մէջ**, այլ պէտք է ըսել **յարկին տակ**: Կամ թէ՝ «Մեր թերթերէն ներս ոչ մէկ նորութիւն կը գտնես». պարզ է, որ պէտք է ըստի «թերթերուն մէջ»: Այլեւ՝ «Անոր **մարմնէն ներս** այլազան հիանդութիւններ

բոյն դրած են»։ այս պարագային եւս պէտք է ըսել «մարմնին մէջ»։ «Անոր միօրինակ կեանքէն ներս մեծ փոփոխութիւն մըն էր այս նոր կապը»։ դա՛րձեալ մէջ՝ «կեանքին մէջ»։

Կարելի է անդրադառնալ, թէ լեզուական մեղանշումներուն մեծ մասը կը վերաբերի **ներս-ի** սխալ ու անտեղի կիրարկութեանց, մինչ **մէջ-ը** աւելի ճկուն է, աւելի դիւրամատչելի։

*** Մինչ-մինչդեռ-մինչեւ.-** Մինչ-ը եւ մինչդեռ-ը ստորադասական շաղկապներ են. ընդհանրապէս կը ծառայեն ստորադաս նախադասութեամբ ցոյց տալու գլխաւոր նախադասութեան հակադրուող միտք մը. օրինակ՝ «Դուք ծեր բոլոր գէնքերը ուղղեցիք մեր դէմ, **մինչ** (կամ՝ **մինչդեռ**) **մենք** կը պատրաստուինք հաշտութեան ձեռք երկարել ձեզի»։ «*Այնպէս անփոյթ, այնպէս հանգիստ անցնում ես իմ տան մօտով, մինչ* (կամ՝ **մինչդեռ**) *ես ուրիշ տնեւորում իսկ քեզ եմ փնտրում կարօտով*» (Ս. Կապուտիկեան). ուրեմն մէկուն անփոյթ ու հանգիստ անցըը, միւսին կարօտագին փնտռուողը...։

Մինչ-ը կարգ մը կայուն բառակապակցութեանց մէջ ունի նախադրութեան արժէք. ասոնք են՝ **մինչ այս, մինչ այդ, մինչ այն**։ Կը պատահի, որ գեղարուեստական կամ գրողական ինչ-ինչ պատճառներով **մինչ** ըստի **մինչեւ** նախադրութեան փոխարէն. օրինակ՝ «*Ես մինչ ի մահ, կախաղան... պիտի գոռամ ազատութիւն*» (Մ. Նալպանտեան)։ Օրինակ մըն ալ թնոմանեանէն. «*Գիտից հեռու մինչ էսօր կայ ուտենի մի սգուորք*»։ Ուրեմն **մինչեւ-ը** նախադրութիւն մըն է, որ իր առարկայանիշ խնդիրին հետ ցոյց կու տայ որեւէ ժամանակի կամ տարածութեան վախճանական սահմանը. օրինակ՝ մինչեւ առաւօտ զոարճացան, մինչեւ կամուրջ քալեցինք։ Ան ունի շաղկապական կիրարկութիւն եւս՝ այս պարագային ցոյց կու տայ գործողութեան մը տեւողութեան սահմանը. օրինակ՝ «Ան քեզի պիտի օգնէ, մինչեւ կատարելապէս տրվիս դասը»։ Բացառուած չէ, որ այս վերջին գործածութեան առթիւ **մինչեւ-ին** կցով **որ** թարմատարը, եւ ունենանք **մինչեւ որ**. «Կե՛ր, **մինչեւ որ** կշտանաս, ու խմէ՛, **մինչեւ որ** յագենաս»։

*** Մոլութիւն-մոլորութիւն.-** Մոլութիւնը որեւէ բանի հանդէպ զգացում ծայրայեղ կամ չափազանցում յարատեւ ձգտումն է, որ այլեւս ակտագին բնոյթ ունի եւ իբրեւ ֆիզիքական կամ բարոյական արատ՝ անբաժանելի է ենթակային բնութենէն գէթ անոր առօրեային մէջ. օրինակ՝ ծխախոտի մոլութիւն, ոգելից ըմպելիի մոլութիւն, բայց նաեւ՝ ընթերցումի, թղթախաղի, սեռային հակումներու եւ այլնի։

Մոլորութիւնը յարաբերաբար ժամանակաւոր շեղումն է ուղիղ ճամբէն, կենցաղային առօրեայ բնական բարքերէն՝ ամուսնական, կրօնական, ազգային, բարոյական ու գաղափարական հանրօրէն ընդունուած վարքագիծէն։

* **Յաջորդ-յառաջիկայ-միւս.**– «Յաջորդ փարի յորելենական է 109-ամեայ “Ասպարեզ”-ին համար» (Ազդակ, 2-10-2017, էջ 5):

Յաջորդ բառին այս կիրարկութիւնը՝ իբրեւ որոշիչ **տարի** գոյականին, յօդուածի մը բոլորովին սկիզբը, սխալ է, որովհետեւ ան չի յաջողիր քնորոշել խօսողին ի մտի ունեցած տարին: Այսպէս է, քանի որ չէ նշուած նախապէս իբրեւ հիմք կամ մեկնակէտ ծառայող ծանօթ տարի մը, որուն իբրեւ յաջորդ կը ներկայանայ այս վերջինը: Եւ իրօք ալ, հասկնալի չէ, թէ ո՞ր տարուան կ'ակնարկէ «յաջորդ տարի»-ն, որ յորելենական է: Ուրեմն իմաստատրուելու համար, **յաջորդ**-ը իրմէ առաջ կը պահանջէ անունը այլ տարուան մը, որ իբրեւ մեկնակէտ պիտի ծառայէ իրեն:

Հիմա ըսենք. «Անոնք որոշում կայացուցին 1956-ին եւ յաջորդ տարի գործադրեցին զայն»: Այս պարագային «յաջորդ տարի» կապակցութիւնը իմաստ ունի, որովհետեւ ան կը յենի 1956-ին վրայ՝ իբրեւ մեկնակէտի, եւ ինք կը դառնայ 1957-րդ տարին:

Այս սխալ կիրարկութիւնը մեր բարբառին մէջ մուտք գործեց վերջին մէկերկու տասնամեակներուն՝ արեւելահայերէնի ճամբով, ուր ան ունի շատ ընթացիկ կիրարկութիւն մը. սա, ենթադրաբար, իր կարգին ուսաբանութիւն է, քանի նման ոճ չենք գտներ արեւելահայ հին դասականներուն քով:

Բերումս սխալագրութեան պէտք եղած ածականը, այս պարագային, **յառաջիկայ** ածականն է. «**Յառաջիկայ տարի** յորելենական է 109-ամեայ “Ասպարեզ”-ին համար»: **Յառաջիկայ** որոշիչը մեկնակէտի կարիք չունի. իր մեկնակէտը իր մէջն իսկ է, լռելայն կ'իմացուի: Արդարեւ, **յառաջիկայ**-ն այն է, որ կը յաջորդէ խօսած պահիդ պարփակող ժամանակը, նաեւ՝ տեղը. այս պարագային՝ 2017-ը:

Այս պայմաններուն մէջ եւ որեւէ հայերէն գիտցողի համար «յառաջիկայ տարի» բառակապակցութիւնը կը քնորոշէ 2018-ն, քանի որ այս խօսքը արտասանուած է կամ գրուած է հի՛մա՝ այսօր, թերթի ներկայ՝ թիւին մէջ, 2017-ին:

Ա) «**Յաջորդ օրը** պիտի վերադառնան»: Յաջորդ՝ յարաբերաբար ո՞ր օրուան,– չէ մատնանշուած: Ուրեմն ե՞րբ է այդ վերադարձը,– չենք գիտեր, քանի **յաջորդ**-ը մեկնակէտ չունի:

Բ) «**Ուրբաթ օրը** պիտի մրցին եւ **յաջորդ օրը** պիտի վերադառնան»: Ե՞րբ է այդ վերադարձը,– **շաբաթ** է, պարզ է, քանի այստեղ **յաջորդ**-ը մեկնակէտ մը ունի՝ **ուրբաթ**-ը:

Գ) «**Յառաջիկայ** երեքշաբթի պիտի վերադառնան»: Ե՞րբ է այդ վերադարձը,– այս՝ ներկայ օրուան,– ուր կը խօսինք կամ կը գրենք,– յաջորդող եւ մեր առջեւ գտնուող առաջին երեքշաբթին է:

Յաջորդ-ին զուգահեռ կիրարկութիւն ունին **միւս** եւ **ուրիշ** դերանունները, որոնք իմաստատրուելու համար նմանապէս կը պահանջեն յենակէտ մը. օրինակ՝ «**Մեծ եղբայրը** ճամբորդած էր, իսկ **միւսը** կը մնար տունը»: Սա լիմաստ հաղորդում է, քանի **միւս**-ը ունի իր յենակէտը, որուն կը յղուի

ինք: Նոյն լրագիրը, որուն ակնարկեցինք, ունի խորագիր մը, որ հետեւեալն է. «**Միւս** շաբաթ խնդիրին շուրջ քննարկում պիտի ունենանք Փոլինի հետ» (3-10-17, էջ 1): Այս թիւը կիրարկումը բոլորովին կը նմանի **յաջորդ**-ի նշեալ կիրարկութեան, այսինքն՝ մնացած է առանց յենակէտի. չէ յիշուած որեւէ ժամանակային միաւոր, յատկապէս ծանօթ «շաբաթ» մը, յարաբերաբար որուն՝ այս մէկը ըլլար **միւսը**՝ քննարկումի շաբաթը:

Կրնայ պատահիլ, որ **յաջորդ**, **միւս** եւ **ուրիշ** բառերուն կիրարկութեան իբրեւ մեկնակէտ ծառայեն ոչ թէ նախապէս յիշուած առարկաներ, այլ այնպիսիները, որոնց գոյութիւնը լռելեայն կ'իմացուի՝ ըստ իրերու դրուածքին ու դասաւորումին. օրինակ՝

- Աշակերտներ շարուած են եւ բուժքոյրը կը պատուաստէ անոնց թեւերը. աւարտելով մէկունը՝ կ'ըսէ. «**Յաջորդը** թող գայ»,– իրերու դրուածքը այնպիսին է, որ «յաջորդը» ինքնաբերաբար պիտի բնորոշէ աշակերտ մը («նախորդը» աշակերտ մըն էր), եւ ճիշդ այն՝ որ կը գտնուէր պատուաստող ստացողին ետեւը:

- Նոյն պատուաստողը կրնար ըսել. «**Ուրիշ** մը թող գայ»,– նորէն եկողը պիտի ըլլար աշակերտ մը, սակայն առանց կարգի պահպանումի. Հաւանաբար աշակերտները այս պարագային շարք ալ չկազմէին, այլ խառն ի խառն գտնուէին պատուաստողին շուրջ:

- Եւ կամ՝ յանցատուր աշակերտը սաստելով՝ ուսուցիչը կ'ըսէ. «**Յաջորդին** (իմա՝ յաջորդ յանցանքը գործելուը – Աե) դպրոցէն պիտի վտարուիս»,– ուր յենակէտը այդ աշակերտին գործած յանցանքն է, որուն ծանօթ է աշակերտը:

- Փոքրիկները կը խաղան սենեակի մը մէջ, երբ մայրը կ'ըսէ. «**Միւս** սենեակը գացէք խաղացէք»,– ուր լռելեայն կ'իմացուի յենակէտ «այս սենեակը», ուր կը խաղան անոնք եւ ուրկէ պարտին դուրս գալ փոքրիկները: Նման յորդոր մը կը թելադրէ տակաւին ուրիշ բան եւս. որ այդ բնակարանը կը բաղկանայ միայն երկու տրամադրելի սենեակէ, եւ երրորդ մը չկայ: Եթէ գտնուէր երրորդ (կամ անելի) սենեակ մըն ալ, ապա հրամանը պիտի ունենար տարբեր ձեւաւորում, որ ահաասիկ. «**Ուրիշ** սենեակ մը խաղացէք»: Ուրեմն, եթէ ընտրելի առարկան միայն մէկ հատ է, ան կ'որոշադրուի «միւս» որոշիչով, մինչ «ուրիշ»-ով կրնայ որոշադրուիլ ընտրելի բազում առարկաներէն մէկը:

Ուրիշ-ին կը յարին նաեւ **այլ** եւ **տարբեր** բառերը:

Եթէ մայրը այդ հրամաններէն մէկը կամ միւսը տար «բակին մէջ» խաղացող փոքրիկներուն, ապա այդ հրամանը ոչ մէկ իմաստ պիտի ունենար, քանի **բակը**, ուր կը խաղան փոքրիկները, չի կրնար իբրեւ մեկնակէտ ծառայել «յաջորդ», «միւս» կամ «ուրիշ» **սենեակ** կապակցութիւններուն, եւ ակնկալելի ալ չէ արդէն, որ լեզուն գիտցող մայր մը նման թելադրանք ընէր:

- «Այս բոլորը յանձնեց եւ **միւս օրը** վերադարձաւ». մեկնակէտը այս պարագային երկուստեք լռելեայն իմացուող «յանձնումի օրն» է: Նկատենք, որ

նման կիրարկութեան մէջ **միա** եւ **յաջորդ** հոմանիշ են. «Այս բոլորը յանձնեց եւ **յաջորդ** օրը վերադարձաւ»:

*** Յաւակնոտ-յաւակնորդ.-** **Յաւակնոտ**-ը այն անձն է, որ օժտուած է սնամէջ յանդգնութեամբ մը եւ համարձակութեամբ մը եւ շատ բարձր համարում ունի իր արժանիքներուն, կարողութեան ու գիտելիքներուն հանդէպ՝ ուրիշները նսեմացնելու հակամէտութեամբ: **Յաւակնորդը** նոր բառ է. սա՛ եւս չենք գտներ Մալխասեանի մէջ, եւ ի տարբերութիւն նախորդին՝ ոչ մէկ բացասականութիւն կը բովանդակէ. **յաւակնորդ** կը նշանակէ թեկնածու որեւէ բանի՝ պաշտօնի, տիտղոսի, մրցանակի, գահի, հարսնացուի եւ այլն: Անշուշտ բացառուած չէ, որ յաւակնորդը միաժամանակ յաւակնոտ ըլլայ, երբ ան կ'ականկալէ տիրանալ բանի մը, որ իր արժանիքներէն կամ կարողութենէն շատ բարձր է:

*** Յաղթել-յաղթահարել.-** **Յաղթել** կը նշանակէ որեւէ կարգի ու բնոյթի ճակատումէ՝ պատերազմէ, մրցութենէ, խաղէ (նարտ, թուղթ, շախմատ...), բանավեճէ եւ այլնէ յաղթական դուրս գալ, գերազանցել միաները, գերակշռել. օրինակ՝ «Ապիտակ մագերը հետզհետէ յաղթեցին սեւերուն»: **Յաղթահարել** շատ մօտիկ հոմանիշ է յաղթել-ին՝ սա տարբերութեամբ, որ յաղթահարումը անելի երկար պայքար, լարում ու հետետողականութիւն կ'ենթադրէ եւ յաղթանակի առարկան ընդհանրապէս վերացական է. օրինակ՝ յաղթահարել ամէկոտութիւնը, բարոյոթը, հիւանդութիւնը, մոլութիւնը, արգելքները, խոչընդոտը, բնութեան զանազան տարերքը՝ ցուրտը, երաշտը, սովը եւ այլն:

*** Յանգիլ-հանգիլ-հանգչիլ.-** **Յանգիլ** ստուգաբանօրէն կը նշանակէ եզրակացութեան մը կամ բանի մը վերջը, ծայրը հասնիլ. օրինակ՝ «Մեր ընտրած ճամբան յանգեցաւ անելի մը»: «Վեճը հետզհետէ յանգեցաւ անձնական վիրատարանքի, եւ այս ալ իր կարգին՝ ծեծկոտութի»: «Ամուսնացումները յանգեցան խոր յուսախաբութեան»: «Տարիներու յամառ հետազօտութիւնը ոչ մէկ արդիւնքի յանգեցաւ»:

Հանգիլ-ը աշխարհաբարի մէջ յառաջացած բայ մըն է, որուն սկզբնաձեւն է **հանգչիլ**. կը նշանակէ վերջ գտնել, սպառիլ, մարիլ. օրինակ՝ կը հանգի մօմը, աչքին լոյսը, կրակը եւ այլն. «Երկինքի վրայ հանգեցաւ վերջին աստղն ալ»: Փոխաբերաբար՝ մեռնիլ. օրինակ՝ «Երկար պայքարելէ ետք մահուան դէմ՝ վերջապէս հանգեցաւ»:

Հանգչիլ-ը հանգիստ առնելն է. օրինակ՝ «Երկար հնձելէ ետք մշակները հանգչեցան, անոնց հետ հանգչեցան գերանդիները եւս»: «Նստի՛ր, թող ոսկորներդ քիչ մը հանգչին»: «Գլուխս տարիք, ձգեցէ՛ք, որ քիչ մը հանգչիմ»: Փոխաբերաբար՝ կը նշանակէ նաեւ մահուան մէջ հանգիստ գտնել, մեռնիլ. կ'ըսուի անոնց համար, որոնց կեանքը այլեւս չարչարանք մըն է. «Այսքան տառապելէ ետք վերջապէս հանգչեցաւ»: Շիրմաքարերու վրայ

գրուած «հանգեալ» բառը ճիշդ այս վերջին իմաստին գրաբարածե խոնարհումն է:

Ուրեմն գրաբարեան **հանգչիլ** ածանցաւոր բայը աշխարհաբարի մէջ երկվեղկուած է՝ տալով. ա) ածանցագլուրկ՝ **հանգիլ** պարզ կանոնաւոր բայը եւ բ) ածանցաւոր, սակայն նմանապէս պարզ կանոնաւոր **հանգչիլ** բայը:

հանգեայ հանգեար հանգեալ հանգի՛ր
հանգեցայ հանգեցար հանգեցաւ հանգի՛ր
հանգչեցայ հանգչեցար հանգչեցաւ հանգչի՛ր

* **Յանկարծակի գալ-յանկարծակիի գալ**.- Առաջինը կը նշանակէ անսպասելիօրէն կամ չսպասուած պահու մը գալ- հասնիլ. մինչ **յանկարծակիի գալ**-ը որեւէ անակնկալի պատճառած տպաւորութիւնը կամ զգացողութիւնն է. «Անոր յանկարծակի գալուստով մենք ալ յանկաճակիի եկանք»: «Պանդուխտ որդին յանկարծակի եկաւ, եւ զինք դիմաւորողները յանկարծակիի եկան»:

Կը համապատասխանէ **անակնկալ գալ-անակնկալի գալ** զոյգին:

* **Յետ-հետ**.- Քանի մը տանամեակ առաջ այս զոյգը շփոթի տեղիք չէր տար արեւմտահայ իրականութեան մէջ, սակայն անկախութենէն ետք, երբ արեւելահայերէնէ փոխադրումները արեւմտահայերէնի թագմացան, հետզհետէ զգալի շփոթ մը սկսաւ յառաջանալ ասոնց կիրարկութեան կամ, անիլ ճիշդը, մեկնաբանութեան մէջ: Ընդհանրապէս գրաբարեան **յետ** նախադրութեան,– որ նաեւ մակբայ է,– արեւելահայերէնի մէջ ներկայիս ունեցած կիրարկութիւններն են շփոթի բուն առարկան:

Սկսինք **հետ** յետադրութենէն, որ գրաբարի թէ զոյգ աշխարհաբարներու մէջ կը պահէ իր քնիկ՝ միասնութեան, բան մը միատեղ կամ միաժամանակ ընելու իմաստը. օրինակ՝ «Անոնք իրարու հետ կը խաղան». «Կարոն Մարոյին հետ կը պարէ». «Գարնան հետ ծիծեռնակները վերադարձան» եւ այլն: Այս կիրարկութիւնը՝ իր ուղղագրութեամբ, որեւէ հարց չի յարուցեր:

Բարդութիւնը կը սկսի **յետ**-ով, որ արեւելահայ արդի ուղղագրութեամբ կը գրուի **հետ** եւ կը նշանակէ՝ ա) **ետ**, այսինքն՝ դարձեալ, վերստին. բ) **ետեւ**: Տրուած ըլլալով, որ **յետ** (այսինքն՝ **հետ** գոտորդ) բառը այս երկու իմաստներէն ոչ մէկը ունի արեւմտահայերէնի մէջ, ահա ոմանք չեն յաջողիր կողմնորոշուիլ ու վերականգնել ասոնց մետրոպեան ուղղագրութիւնը եւ կը գրեն **հետ**: Այսպէս, հոն ուր արդի արեւելահայերէնը կը գրէ «**նա հետ եկաւ**»,– պէտք է հասկնալ «**նա յետ եկաւ**», եւ թարգմանել՝ ա) ան ետ եկաւ, այսինքն՝ վերադարձաւ, բ) ան ետեւ եկաւ,– ահա այս զատորոշումն է, որ շատ անգամ տեղի չ'ունենար, եւ արդի հայ լրագրողը անճրկած կը գրէ «**ան հետ եկաւ**», որ իմաստ չունի արեւմտահայերէնի մէջ:

Այս դժուարութեան վրայ կ'աւելնան՝ ա) բառասկիզբին **յետ** արմատը ունեցող բառերը, որոնց մէջ ան կը նշանակէ՝ **ետեւ, դէպի ետեւ եւ ետք, յե-**

տոյ, ք) **հետ** արմատը ունեցող բառերը, որոնց մէջ ան կը նշանակէ հետք, հետետողութիւն, յաջորդականութիւն:

Ստորեւ փոքրիկ փունջ մը օրինակներու.

Ա) **Յետադաս, յետադէմ, յետահայեաց, յետամնաց**, այլեւ՝ **յետմահու, յետ խորհրդակցութեան, յետ երկար հիւանդութեան** եւ այլն:

Բ) **Հետագօտել, հետախոյզ, հետամուտ, հետապնդել, հետաքննել, հետաքրքիր** եւ այլն:

Ասոնց ցանկը երկար է, եւ յաճախ բաական դժուար է ըստ իմաստի կողմնորոշուիլ, եւ այս պատճառով ալ յանձնարարելի է, որ ամեն գրող իր տրամադրութեան տակ ունենայ ըստ ամենայնի ամբողջական բառարան մը, անշուշտ ոչ միայն այս երկու նմանաձայն բաղադրիչներու ստուգումին, այլեւ ընդհանրապէս արեւմտահայերէն գրելու աղբիւ: Ներկայ տուեալներով մեզի լաւագոյն օժանդակողը կրնայ ըլլալ Մալխասեանի քառահատոր բացատրական բառարանը՝ շնորհիւ իր համապարփակութեան եւ աւանդական ուղղագրութեան:

* **Յոյլ-հոյլ-բոյլ**.- **Յոյլ**-ը քիչ մը գրքունակ բառ է եւ կը նշանակէ թոյլ, ծոյլ, տկար, դանդաղկոտ ու ծանրամարմին, քայց նաեւ պարարտ, գէր, թանձր, ստուար, յատկութիւններ, որոնք կը յառաջանան նախորդներէն:

Հոյլ կը նշանակէ խումբ, երամ, ամբողջութիւն. սա իբրեւ հոմանիշ ունի **բոյլ** բառը. օրինակ՝ «Իսկ եթէ գոգդ ալ թափին **բոյլքն** աստեղաց երկնքին» (ՊԴ, Լճակ):

* **Նախ-ապա-յետոյ-վերջապէս-հուսկ**.- Ասոնց չորսն ալ ժամանակի մակբայ են: Ունին, սակայն, կիրառական որոշ նրբութիւններ, որոնք պէտք է յարգուին: Այս մակբայները կը բնորոշուին մերձատր գործողութիւններու յաջորդակա-նութիւն ցոյց տալու յատկութեամբ:

Իրարու յաջորդող այլազան գործողութեանց առաջինի յիշատակումը կը կատարուի **նախ**-ով. «**Նախ** շունչ մը առ»: «Պէտք է **նախ** տունին հիմերը դնել»:

Յաջորդը, ժամանակագրականօրէն, **ապա**-ն է, որ յարաբերաբար կարճ ժամանակով մը կամ անմիջականօրէն կը յաջորդէ առաջինին. օրինակ՝ «**Նախ** կօշիկներդ հանէ, **ապա** ներս մտիր»: Եթէ գործողութիւններու շարքը կ'աւարտի երկուքով, թոյլատրելի է նախէն ետք ըսել **յետոյ**. «**Նախ** կօշիկներդ հանէ, **յետոյ**՝ ներս մտիր»:

Իսկ եթէ այդ շարքը կ'ենթադրէ երկուքէ աւելի գործողութիւններ, այդ պարագային **նախ**-ին կը յաջորդէ **ապա**-ն, այս մէկին ալ կը յաջորդէ **յետոյ**-ն: Ինչ որ կը նշանակէ, թէ ժամանակագրականօրէն **ապա**-ն աւելի մօտ է **նախ**-ի, մէկնակէտին, սկիզբին. օրինակ՝ «**Նախ** ցանկապատ մը քաշենք այս կալուածին, **ապա** մաքրենք աղբերն ու քարերը, **յետոյ** սկսիմք շինարարութեան»:

Երբ հարկ կ'ըլլայ թուել այլ գործողութիւն մըն ալ կամ գործողութիւններ, վերջինը կը բնորոշենք **վերջապէս** մակբայով, որ իր բառային իմաստով ալ կը յուշէ, կը թելադրէ վերջինը. օրինակ՝ «**Նախ** թեթեօրէն ընթերց, **ապա** սուրճ մը խմեց, **յետոյ** մեծ վարանումով անցաւ գրասեղանին շուրջ ու **վերջապէս** սկսաւ շարադրել այդ անբաղձալի հրաժարականը»:

Երբ թուարկելի գործողութիւններու թիւը կը մեծնայ, կարելի է տնտեսել զանոնք՝ ի մի խմբելով յարակից գործողութիւնները համադասական միատորիչ շաղկապներու միջոցաւ. օրինակ՝ «**Նախ** կոնակին վրայ լայն բացին գոմին դուռն ու արծակեցին ամիսներէ ի վեր բանտարկուած եզները, **ապա** վար առին պատէն կախուած լուծը, **յետոյ** ի մի բերին եզներն ու լծեցին զանոնք, **վերջապէս** խաչ մը հանեցին ճակատնուն ու ճամբայ ինկան դէպի լուսատուր արտերը»:

Վերջապէս-ին գրեթէ բոլորովին նոյնանիշ է **հոսկ** մակբայը, որ կրնայ ամէն գործածութեան մէջ փոխարինել զայն, սա՛ տարբերութեամբ, որ հազուադէպ կը գործածուի ան՝ կորսնցուցած ըլլալով իր կենսունակութիւնը:

* **Նախորդ-նախկին-նախնի**.– Ասոնք որոշ ժամանակագրական հիմքով յառաջացած հոմանիշ ածականներ են, որոնք ունին գոյականական կիրարկութիւն եւ, քիչ մը ամէն ածականի պէս:

Նախորդ-ը կը նշանակէ ներկայի որեւէ առարկայէ (անձ, անասուն, իր, երեսօյք եւ այլն) ոչ շատ առաջ եղած, գտնուած, եկած, ապրած եւ որուն յիշատակը յարաբերաբար թարմ է. օրինակ՝ «Նախորդ տնօրէնը 10 տարի պաշտօնավարեց», այսինքն՝ ան որ գործած է ներկայի տնօրէնէն առաջ, «Նախորդ տարի Հայաստան գացինք», այսինքն՝ ընթացիկ տարին կանխորդ եւ այլն:

Նախկին-ը նախորդէն կը տարբերի իր վաղեմութեամբ. կը նշանակէ անի ինչ քան նախորդը կամ նախորդին նախորդները: Տեղին համեմատ, սակայն եւ յատկապէս իրերու պարագային, ան կը կիրարկուի առանց միջանկեալ նախորդի մը յիշատակումին. օրինակ՝ «Այս ինքնաշարժս նախկինէն անելի առողջ է», «Նախկին բնակարանս անելի յարմարաւէտ էր» եւ այլն:

Նախնի-ն իր կարգին կ'ակնարկէ անհամեմատօրէն անելի հին կամ պատմականօրէն հեռաւոր, սկզբնական հասկացութեանց. օրինակ՝ «Նախնի մարդիկ քարայրներու մէջ կ'ապրէին», «նախնի հայրեր», որ է նախահայրեր. այսպէս կը կոչենք թէ՛ ընտանեկան-արիւնակցական առումով մեր հեռաւոր անցեալի հարազատները, թէ՛ ազգային առումով՝ պատմական հեռաւոր դէմքերը: Այս վերջինը շատ անելի գոյականական կիրարկութիւն ունի՝ **նախնիք** կամ **նախնիներ** ձեւով. պէտք չէ ըսել **նախնիքներ**:

Տեսնել նաեւ **առաջուան-վաղեմի-երբեմնի**: (<<<, Հոր. 39)

* **Նմանակ-տարբերակ.**– Ասոնք իրարու հետ շատ շփոթուող բառեր են, որոնք, հակառակ իրենց շատ մակերեսային նմանության, կը բնորոշեն տարբեր հասկացություններ:

Նմանակ-ը ըստ էության տարբերելով իր բնորոշէ՝ անոր հետ կը նոյնանայ արտաքին անելի կամ պակաս յատկություններով: Նմանակը ըստ ինքեան կեղծ է՝ յարաբերաբար բնորոշին: Բայ՞ը՝ կը կոչուի **նմանակէ**, որ հոմանիշ է **կապկէ**-ին:

Տարբերակ-ը, ըստ էության նոյնանալով իր բնորոշին հետ, անկէ կը տարբերի արտաքին անելի կամ պակաս յատկություններով. այսպէս, օրինակ, գեղարուեստական երկի մը սկզբնական կամ հիմնական նկատուած մշակումին՝ բնորոշին, մէկ վերամշակուած տարբերակը կամ ինքնուրոյն արժէք ներկայացնող հասկացութեան մը դրսետրումներէն իւրաքանչիւրը: Հոմանիշներ՝ **այլակ**, **փոփոխակ**: Սասնայ ծոեր դիւցազնավէպը, օրինակ, կը ներկայանայ քանի մը տասնեակ տարբերակներով, տարբերակներ ունին Թումանեանի *Անուշի* կարգ մը հատուածները, ինչպէս շատ ուրիշ գրողներու աշխատությունները:

* **Նշանակելի-նշանակալի(g).**– Ասոնցմէ ոչ մէկը ունէր գրաբարը:

Նշանակելի կը նշանակէ պարզապէս նշան մը կրելու, նշուելու, նկատի առնուելու, յիշուելու յատկութիւն ունեցող. օրինակ՝ «Ուսուցիչը դասին **նշանակելի** հատուածները յանձնարարեց արտագրել» եւ այլն. ուրեմն՝ **նշանակելի** ըստ ինքեան կարելորդ կամ ուշագրաւ չի նշանակեր, սակայն տրուած ըլլալով, որ մենք կը նշանակենք ընդհանրապէս բաներ, որոնք իրենց նմաններէն անելի կարելորդ կամ ուշագրաւ են, այս պատճառով ալ **նշանակելի** մեր բառարանագիրներուն կողմէ թարգմանուած է իբրեւ **կարելորդ, ուշագրաւ, նկատելի** եւ այլն (Գայայեան, Ճիգմեճեան, Տէր Խաչատուրեան):

Մինչդեռ **նշանակալի**-ն ուրիշ է. սա պարզապէս կը նշանակէ ըստ ինքեան յատուկ նշանակութիւն ներկայացնող, յատուկ կարելորդութիւն, իմաստ, խորհուղ բովանդակող. օրինակ **«նշանակալի** միտքեր կ'արտայայտէ հեղինակը այս յօդուածին մէջ», **«նշանակալի** ժպիտ մը գծագրուեցաւ դէմքին» եւ այլն: **Նշանակալի** եւ **նշանակալից** նոյնանիշ տարբերակներէն հիմա անելի այժմէական է առաջինը, որովհետեւ ծանր կը հնչէ **լից** վերջաբաղադրիչը. բաղդաստե՛լ՝ **ամօթալի-ամօթալից, արկածալի-արկածալից, իմաստալի-իմաստալից** եւ այլն. թէեւ խօսողը կամ գրողը բոլորովին ազատ է ունենալու իր նախընտրութիւնը:

Նոյն յարաբերութիւնը ունին **բովանդակելի** ու **բովանդակալի** բառերը:

Բովանդակելի է ամէն ինչ որ կրնայ բովանդակուիլ, տեղ մը բանի մը մէջ սեղմուիլ. օրինակ՝ «Այս քու միտքերդ **բովանդակելի** չեն», այսինքն՝ չեն ընկալուիր, չեն իւրացուիր, չեն մարտիր: Մինչ բովանդակալի կը նշանակէ հարուստ բովանդակութիւն կամ իմաստ ունեցող, հետաքրքրութիւն շարժող. **«Բովանդակալի** դասախօսութեան մը ներկայ եղանք անցեալ շա-

բաթ»։ սա իր կարգին նշանակիչ է **բովանդակալից** բառին, որ հաւանաբար շատ անելի տարածում ալ ունի։

* **Շնորհիւ-հետեանքով-բերումով**.- Երեքն ալ կապեր են. առաջինը նախադրութիւն ու յետադրութիւն է միաժամանակ, երկրորդը եւ երրորդը յետադրութիւն են։ Երեքն ալ կը ծառայեն բայական հետեանքի պարագայի ձեւաւորումին, սա՛ տարբերութեամբ, որ առաջինը ցոյց կու տայ *դրական* ելք կամ վախճան, երկրորդը՝ *բացասական*, իսկ երրորդը՝ *չէզոք*. օրինակ՝

Ա) «Յամառ աշխատանքին **շնորհիւ** յաջողեցաւ քննութեան» կամ «Շնորհիւ յամառ աշխատանքին»¹² յաջողեցաւ քննութեան»։

Բ) «Անուշադրութեան **հետեանքով** ինկած է անելի մէջ»։

Գ) «Յերեկոան երկարացումին բերումով՝ աշխատանքի ժամերը անելցուց»։

Բաղդատել՝ 1) «տեղումներու **բերումով**՝ մերձակայ գետը յորդեցաւ»։ Այս գրողը անտարբեր է գետի յորդումին հանդէպ. ան պարզապէս կը տեղեկագրէ իրողութիւնը։ 2) «տեղումներու **շնորհիւ**՝ չքացաւ երաշտի մտավախութիւնը»։ Երաշտի չքացումը դիտուած է, արդարօրէն, իբրեւ դրական իրողութիւն։ 3) «տեղումներու **հետեանքով**՝ քանդուեցաւ գիւղին ամբարտակը»։ Տարբեր չէր կրնար ըլլալ. ամբարտակի քանդումը դիտուած է իբրեւ բացասական երևոյթ։

Արդի սերունդը հակում ունի այս երեքը փոխարինելու **արդիւնքով, իբրեւ արդիւնք, իբրեւ հետեանք** բառ ու բառակապակցութիւններով, որոնք գոեիկի ռուսաբանութիւն են եւ կ'ապականեն արդի հայերէնը՝ ի Հայաստան եւ ի սփիւռս. օրինակ՝ «Աշխատանքի չգոյութեան **արդիւնքով** գաղթեցին արտասահման» եւ այլն։

* **Ուժգին-ուժեղ**.- **Ուժգին**-ը մակբայ է, հետեւաբար շատ անելի կիրարկելի է բայերու կամ բայանուններու հետ՝ բնորոշելու համար վերացական հասկացութիւններ. օրինակ՝ ուժգին հարուածել եւ ուժգին հարուած, ուժգին բողբոջել եւ ուժգին բողբոջ եւ այլն։

Ուժեղ-ը կը վերաբերի մարմնական, ֆիզիքական ուժին՝ ուժեղ մկաններ, ուժեղ բազուկ, ուժեղ կամք, ուժեղ բանակ, այիք, փոթորիկ, քամի եւ այլն։

* **Ուղղել-ուղարկել-ուղեցոյց**.- **Ուղղել** բային արմատն է «ուղիղ»։ ան կը նշանակէ որոշ ուղղութեամբ մը առաջնորդել, օրինակ՝ «Քայլերը դպրոց **ուղղեց**». դարձնել, «Նայուածքը **ուղղեց** հեռաւոր լեռներուն», կամ պարզապէս ուղիղ ձեւը տալ, սրբագրել. օրինակ՝ «Աշակերտը **ուղղեց** իր սխալը»։

Ուղարկել բային արմատն է **ուղի**, իսկ **արկ(ել)** կը նշանակէ դնել, հանել, ուրեմն՝ ուղարկել կը նշանակէ ճամբայ դնել կամ պարզապէս՝ դրկել. «Ընտանիքը գիւղ **ուղարկեց**»։

Վերջին տասնամեակներուն արեւելահայերէնը հնարեց **գործողել** բայը, որ լայնօրէն որդեգրուեցաւ արեւմտահայերոս կողմէ, միայն թէ շատ յաճախ սխալ կիրարկութեամբ՝ **գործողել** ձեռով: Բայիս արմատը **ուղի** է. **գործողել** կը նշանակէ յատուկ գործով մը, առաքելութեամբ մը կամ պատգամով մը **ուղարկել** եւ ոչ թէ **ուղղել**. օրինակ «Նախագահը իր խորհրդականը **գործողեց** Ֆրանսա, բանակցութիւններ վարելու համար»:

Նոյն հետաշն ունինք **ուղեցոյց** բառը, որ շատեր կը գրեն **ուղղեցոյց**՝ այն տրամաբանութեամբ, թէ ան «ուղիղը ցոյց կու տայ», ինչ որ սխալ է. **ուղեցոյց**-ը մտածուած է իբրեւ ուղին, այսինքն՝ ճիշդ ճամբան ցոյց տուող ուրեմն՝ **ուղեցոյց**:

Նմանապէս արեւելահայերէնի միջոցաւ որոշ կիրարկութիւն ստացած է **ուղղորդել**, յատկապէս արեւելահայերէնէ արեւմտահայերէն փոխարդումներու առթիւ. արմատն է **ուղիղ**, եւ կը նշանակէ **ուղղել**: Մեր իրականութեան մէջ հաւանաբար տակաւին բոլորովին իրացուած եզր մը չէ, ժամանակի կը կարօտի, ուստի թելադրելի է առայժմ փոխարդումներէ դուրս չկիրարկել զայն:

* **Ուղղահայեաց-ուղղաձիգ**.- Արեւմտահայ բառարանագիրներու մէջ կայ հասարակաց հակում մը՝ նոյնացնելու այս երկու հասկացութիւնները, ուրեմն՝ եզրերը եւս: Զգալիօրէն անլի լաւ տարոգորշուած են ասոնք արեւելահայ կարգ մը բառարանագիրներու կողմէ՝ առանց, սակայն, բոլորովին յստականալու. երբ Աղայեան կը գրէ. «**Ուղղաձիգ**՝ նոյնն է **ուղղահայեաց**», – ան իսպառ կը կորսնցնէ այս երկու հասկացութիւնները ճիշդ բացատրած ըլլալու հաւաստիքը: Ըստ այսմ մեր՝ արեւելահայ թէ արեւմտահայ բառարանները ամբողջութեամբ կարդացողն ալ պիտի չկարենայ ճիշդ ըմբռնել, թէ ի՞նչ կը նշանակեն այս երկուքը եւ, ուրեմն, ինչո՞ւ կը տարբերին իրարմէ:

Ուղղահայեաց (perpendiculaire) կը կոչենք որեւէ գիծ (թող ըլլայ Ա), որ իննսուն աստիճան կը կազմէ որեւէ այլ գիծի հետ (թող ըլլայ Բ): Կարեւոր չէ, այս պարագային, թէ ի՞նչ դիրք կրնայ ունենալ Բ գիծը՝ ուղիղ, շեղ, հորիզոնական եւ այլն, կարեւորը Ա-ին եւ Բ-ին հանդիպման կէտին վրայ գոյացած իննսուն աստիճանն է: Ըստ այսմ՝ իրարու ուղղահայեաց դիրքով կը հանդիպին սեղանի մը, կամ գիրքի մը կամ տուփի մը կողմերով քնորոշուող գիծերը, ի՞նչ դիրքով ալ բռնենք կամ զետեղենք սեղանը, գիրքն ու տուփը միջոցին մէջ: Բ գիծը կրնայ ըմբռնուիլ իբրեւ միակի, բայց ան կրնայ մաս կազմել նաեւ հարթութեան մը, որ կ'ըմբռնուի իբրեւ անհաշուելի գիծերու ամբողջութիւն մը: Այս տուեալներով՝ Ա գիծը կրնայ ուղղահայեաց ըլլալ այլ գիծի մը կամ ամբողջ հարթութեան մը, որ է տափարակ մակերեսի մը:

Ուղղաձիգ (vertical) կը կոչենք որեւէ գիծ՝ իրական կամ վերացական, որ անշեղ կ'ուղղուի դէպի երկրի ձգողութեան կեդրոնը (centre de gravité): Ուղղաձգութեան լապագոյն ու ծանօթ օրինակը կը հանդիսանայ որմնադիրին կապարալարը՝ այն կծիկը, որուն ծայրը ամրացուած է հողի նմանող մետաղ-

եայ զանգուած մը՝ սուր ծայրով: Որմնադիրը այս սարքը կը գործածէ պատը հիսելու առթիւ, ազատ ձգելով լարը, որ ծայրի մետաղի ծանրութեան շնորհիւ կը գրաւէ բոլորովին ուղղածիճ դիրք մը:

Ուղղահայեաց եւ ուղղածիճ հասկացութիւնները կը նոյնանան հետեւեալ բոլորովին տեսական կացութեան մէջ, ուր աննշան խիճ մը թող տանք հորիզոնական հարթութեան մը վերեւէն: Իր անկումին մէջ այդ խիճին գծած վերացական գիծը յարաբերաբար տուեալ հարթութեան թէ՛ ուղղածիճ է, թէ՛ ուղղահայեաց է:

*** Ուսում-ուսմունք.-** Ուսում-ը ամբողջութիւնն է այն գիտելիքներուն, որ որեւէ կրթական հաստատութիւն կամ յատուկ ուսուցիչ, ինչու չէ՛ նաեւ կեանքի փորձառութիւնը կու տան մարդուն. կրթութիւն, զարգացում:

Ուսմունք-ը իմաստասէրի, գիտնականի, կրօնաբարոյական վարդապետութեան մը հիմնադիրի կամ որեւէ մեծ մտածողի հիմնական դրոյթներու եւ հայեացքներու ամբողջութիւնը, համակարգն է. նաեւ՝ գիտութիւն, փիլիսոփայութիւն, կրօնական վարդապետութիւն:

Արեւելահայերէնի մէջ շատ յաճախ **ուսումն** ու **ուսմունքը** կը շփոթուին որպէս տարբերակներ, ինչպէս է պարագան **ուսմ**-ով վերջացող շատ ուրիշ բայանուններու: Այսուհանդերձ պէտք է բժախնդրօրէն զանազանել այս երկուքը:

*** Չնչին-չնչին.-** Չնչին-ը (աննշան, անկարեւոր) հեռաւոր անցեալին եղած է **ոչնչին**, որ իր կարգին **ոչինչ** դերանունին ածանցումն է «ին» մասնիկով: Սակայն ժամանակի ընթացքին կորսնցուցած է իր առաջին ծայնաւորը, ու մնացած է **չնչին**-ը: Ուրեմն այս վերջինի կառոյցին իմացումը մեծապէս պիտի օգնէ մեզի, որ զայն **չնչին (չինչ-ին)** չգրենք, ինչ որ կ'ընենք շատ յաճախ:

Չնչին-ը բառ ալ չէ. ունինք **չինչ** արմատ մը, որ կը նշանակէ յստակ, մաքուր, պայծառ, օրինակ՝ **չինչ երկինք, չինչ աչքեր, չինչ խօսքեր** եւ այլն: Ասկէ կը յառաջանայ **չնչել**՝ մաքրել, սրբել, յստակացնել բայը: Ինչպէս կը տեսնենք, սխալելու շատ տեղիք չկայ, եթէ քիչ մը ուշադիր գրենք:

*** Պաշտպանել-պահպանել-պահել.-** Ասոնք սերտ հոմանիշներ են, սակայն նոյնանիշ ըլլալէ հեռու են:

Պաշտպանել կը նշանակէ համապատասխան ու պատշաճ միջոցներով պայքարիլ որեւէ անմիջական վտանգի դէմ. առ այս՝ կը պաշտպանենք հայրենիքը թշնամիին դէմ, հօտը՝ գալլերուն դէմ, պտուղները՝ կարկուտին դէմ եւ այլն:

Պահպանել-ին, որ իր կարգին հոմանիշ է **պահել**-ին, խորթ չէ պաշտպանելու արարքը, սակայն ան շատ անելի **երկարաժամկէտ** գործընթաց է, որ կը պահանջէ յարատեւ ուշադրութիւն, հոգածութիւն, նուիրում ու խնամք պահպանելի առարկային հանդէպ. օրինակ՝ պահպանել լեզուն, վարկը, ա-

անդուլթիւնները եւ այլն: Անշուշտ ան աւելի համեստ տարողութիւն եւս կրնայ ունենալ, ինչպէս՝ պահպանել մաքրութիւնը, կարգն ու կանոնը եւ այլն: Կարելի է ըսել, որ պահպանումը պաշտպանումներու երկար շարք մըն է, օրինակ՝ կը պաշտպանենք սիրուած գիրք մը փոշիի, խոնաութեան ու արեւի դէմ, ցեցերու եւ այլ վնասակար ճնիւներու դէմ՝ մերթ ընդ մերթ հակա-նեխելով անոր գտնուած դարանը, կը պաշտպանենք անոր քայքայուող կազմը՝ կաշեպատելով զայն եւ այլն, եւ ահա այս այլազան ու յաճախակի պաշտպանութիւնները կ'երաշխատեն այդ գիրքին **պահպանումը**:

Կազմենք այսպիսի նախադասութիւն մըն ալ. «Պաշտպանենք մեր լեզուն անհարկի փոխառութեանց դէմ եւ պահպանենք անոր անաղարտութիւնը ուժացումի դէմ»:

Իսկ գոյութիւնը կը պաշտպանենք, թէ՛ կը պահպանենք: Երկուքն ալ, հոն ուր մեր գոյութեան կը սպառնայ անմիջական վտանգ մը, առ այդ ձեռք առնուած միջոցները կը ծառայեն **պաշտպանելու** մեր գոյութիւնը: Իսկ այն յարատեւ խնամքները, առողջապահական կանոններու յարգումը, ժուկալ սննդառութիւնը, փորձանքներէ զգուշացումը եւ այլն՝ ասոնք բոլորը կը ծառայեն **պահպանելու** մեր գոյութիւնը:

Պահելը՝ աւելի որոշակի գործողութիւն մըն է. կը նշանակէ որեւէ առարկայ տեսողութենէ ու հասողութենէ հեռու՝ անտեսանելի ու անհասանելի դարձնել: Անշուշտ **պահել**-ն ու **պահպանել**-ը որոշ չափով հոմանիշ են, քանի պահուած բան մը ինքնաբերաբար նաեւ պահպանուած կ'ըլլայ, թէեւ ոչ միշտ. ան կրնայ ցեցի ու խոնաութեան կամ այլ վթարներու առարկայ ալ դառնալ, եթէ ատենը մէջ մը չգրադիւնք իրմով: Ուրեմն նոյնիսկ պահուած առարկան կը կարօտի պահպանութեան:

Շատ յատկանշական է այս տեսակէտէ մեր **պահել-պահպանել** զուգահրիւր բայը:

* **Պաշտօնական-պաշտօնէական.**՝ **Պաշտօնական**-ի հիմքը (որ նաեւ արմատն է անոր) պարսկերէն **պաշտաւն-պաշտօն** բառն է, որ իր հնագոյն իմաստով կը նշանակէ **ծառայութիւն**: Այս այն ծառայութիւնն է, որ պարսիկ մոզերը հանդիսաւորապէս կը մատուցէին իրենց կուռքերուն: Արդի իմաստով՝ պաշտօնական է այն, որ կը տարբերի առօրեականէն, սովորականէն, ճիշդ ինչպէս այն պարսիկ մոզը, որ իր պաշտօնին առթիւ՝ կը զգեստաւորուէր, կը պնտուէր, կ'այլափոխուէր ու այնպէս կը մօտենար ատրուշանին ու կուռքերուն, այսինքն՝ իր պաշտօնին: **Պաշտօն** բառը ունի տարբերակ մը, որ է **պաշտամն**, որ կու տայ, օրինակ, **պաշտամունք**:

Պաշտօնէական-ին հիմքն է **պաշտօնեայ**, որուն եայ եռարարքառ բաղադրիչը հայերէնի հնչիւնափոխութեան օրէնքներով կը վերածուի է-ի (եայ >եյ>): Ուրեմն **պաշտօնէական** կը նշանակէ նախ եւ առաջ պաշտօնեային յատուկ կամ վերաբերող. օրինակ՝ պաշտօնէական դիրք, պաշտօնէական իրաւունք, պաշտօնէական պարտականութիւն, այլ խօսքով՝ պաշտօնի բե-

րումով յառաջացած, պաշտոնէ բխող եւ այլն: Ան կը նշանակէ նաեւ՝ պաշտօնեաներու, կամ պաշտօնէութեան, կամ որեւէ հաստատութեան անձնակազմին վերաբերող կամ յատուկ. օրինակ՝ **պաշտօնէական համալրում, պաշտօնէական իրաւունքներու վերահաստատում** եւ այլն: Պէտք է հաւանաբար աւելցնել, որ արեւմտահայերէնը այս պարագային կը նախընտրէ **անձնակազմ** ըսել՝ **անձնակազմի վերանայում** եւ այլն:

*** Պատրաստականութիւն-պատրաստականութիւն-պատրաստութիւն.- Պատրաստականութիւն**-ը որեւէ աշխատանք ինքնակամ կատարելու կամ ծառայութիւն մը մատուցելու տրամադրութիւնը, յօժարութիւնը, ցանկութիւնն է. օրինակ՝ «Բանուորները պատրաստականութիւն յայտնեցին անմիջապէս գործի սկսելու»: «Ներկաները պատրաստականութիւն ցուցաբերեցին սիրայօժար մասնակցելու հանգանակութեան»:

Պատրաստականութիւն-ը պատրաստ կամ պատրաստուած ըլլալու վիճակն է, բայց նաեւ անհրաժեշտ պատրաստածութիւնը, գիտելիքները, վարժութիւնը, հմտութիւնը ունենալն է: Ըստ այսմ՝ չի բաւեր պատրաստակամ ըլլալ՝ գործ մը զլուխ հանելու համար, պէտք է նաեւ անհրաժեշտ պատրաստականութիւն. միա կողմէ՝ չի բաւեր պատրաստականութիւն ունենալ, պէտք է նաեւ անհրաժեշտ պատրաստականութիւնը. այլ խօսքով՝ այս երկու յատկութիւնները պէտք է սերտօրէն զիրար լրացնեն՝ յաջողութեան հասնելու համար:

Պատրաստութիւն-ը պատրաստ վիճակի մէջ գտնուելու իրողութիւնն է: Որեւէ առիթ դիմագրաւելու համար նախատեսուած միջոցառումներու ամբողջութիւնը. օրինակ՝ ճամբորդելու, հարսանիքի, ձկնորսութեան եւ այլն: Կը նշանակէ նաեւ մտաւորական պաշար, գիտելիք, հմտութիւն. օրինակ՝ «Ան այս պաշտօնը ստանձնելու **պատրաստութիւնը** ունի»:

*** Պարունակել-բովանդակել**.- Երկուքն ալ իր մէջ բան մը կրելու, բան մը ունենալու, բանով մը լեցուած ըլլալու գաղափարը կ'արտայայտեն:

Պարունակել-ը անելի կը կիրարկուի նիւթական ու շոշափելի իրողութեանց համար. օրինակ՝ «աազանը ջուր կը պարունակէ», «գանկը կը պարունակէ ուղեղը» եւ այլն:

Բովանդակել-ը յատկացուած է անելի վերացական հասկացութեանց, ինչպէս՝ գիրքի մը բովանդակած զովմները, բառին բովանդակած իմաստը, խօսքերուն բովանդակած անկեղծութիւնը եւ այլն:

Կան կացութիւններ, ուր այս երկուքն ոչ մէկը կը պատշաճի, պէտք է զիտնալ իրաժարիլ անոնցմէ եւ տարբեր կառոյցի դիմել. օրինակ՝ «Դպրոցը կը **բովանդակէ/կը պարունակէ** 300 աշակերտ». նախընտրել՝ «Դպրոցը **ունի** 300 աշակերտ»: Այնպէս ալ՝ «Որբանոցը **կը պատսպարէ** 120 որբ», «Հիանդանոցը **կը դարմանէ** 60 հիւանդ» եւ այլն:

* **Պճնուփիլ (պճնանք)-պչրուփիլ (պչրանք).**– երկուքն ալ կը միտին ուշադրութիւն գրաւելու, հաճոյ թուելու, հրապուրելու:

Պճնուողը այդ կ'ընէ՝ ինքզինք զարդարելով զանազան նիւթական միջոցներով՝ շպարով, սնգոյրով, գոհարեղէնով, յատուկ հագուստով եւ այլնով. կ'ըստփ բնութեան համար եւա, որ կը պճնուի դալարիքով ու ծաղիկներով, թոյցուններու համար ալ, յատկապէս սիրամարգին, փափանին, բաղին, որոնք կը պճնուին իրենց գունազեղ փետուրներով եւ այլնով:

Պչրուողին անձանօթ չեն յիշեալ նիւթական միջոցները, սակայն պչրուփիլ անելի կը նշանակէ սիգալ, նազել, կոտրտուփիլ, ծեքծեքիլ, սեթետեթիլ, ուշագրաւ շարժումներ ընել ու տեղին համեմատ ծայնը փոխել եւ այլն:

* **Սեղմել-սեղմուփիլ-սղմիլ.**– Ասոնք նոյնարմատ բառեր են, կը յառաջանան **սեղմ-**էն, որ կը նշանակէ հոծ, խիտ, կոտ, պինդ, ամուր:

Սեղմել կը նշանակէ՝ ա) որեւէ յարաբերաբար նօսր առարկայի վրայ ուժ բանեցնելով՝ անոր մասերը կամ մասնիկները իրարու մօտեցնել, խտացնել. օրինակ՝ նարինջը սեղմել ափին մէջ՝ հիւթը քամելու համար. բ) երկու առարկաներ իրարու կիպ բերել, կպցնել. օրինակ՝ ակոսները կամ շուրթերը սեղմել, գ) իր մէջ գտնուող առարկան նեղել, օրինակ՝ կօշիկս կը սեղմէ ոտքս. դ) որեւէ առարկայ պնդացնել ուրիշ առարկայի մը շուրջ. օրինակ՝ գօտիով սեղմել մէջքը եւ այլն:

Սեղմուփիլ կրաւորականն է նախորդին: Լայն կիրարկուածն ունի իբրեւ չէզոք բայ, որ կը նշանակէ ամփոփ կերպով նստիլ, նեղ տեղ մը տեղատրուիլ. «Նստարանին վրայ նստողները **սեղմուեցան**, որպէսզի նորեկին տեղ բանան»: Նաեւ՝ փարիլ. «Պանդոփստը **սեղմուեցաւ** հօրը կուրծքին»: Հոմանիշ է **խցկուփիլ** բային, որ շատ անելի տարածուած է արեւելահայերէնի մէջ:

Սղմիլ. արեւելահայերէնը չունի այս տարբերակը, ան յառաջացած է արեւմտահայերէնի մէջ եւ մտած է մեր բառարանները: Կը նշանակէ «մտնել, ամփոփուիլ, տեղատրուիլ» (Գայայեան), այլ խօսքով՝ շատ կը մօտենայ **սեղմուփիլ** չէզոք բային, սակայն չի նոյնանար անոր հետ: Տէր Խաչատուրեան անելի ճիշդ կը բացատրէ. «Նեղ տեղ մտնել եւ տեղատրուիլ³», նոյնը ունի Կռանեան,– եւ իրօք ալ **սղմիլ**-ը իր սեփական ծաւալէն անելի նեղ միջոցի մը մէջ տեղատրուիլը, ամփոփուիլն է: Արեւմտահայ ռամիկը շատ չի ճանչնար այս բայը եւ փոխարէնը կը գործածէ **բաւել**. օրինակ՝ «Ոտքս այս կօշիկին մէջ **չի բաւեր**» կամ «Այսքան ապրանքը գրպանիս մէջ ինչպէ՞ս **բաւեցնեմ**»,– որոնց երկուքն ալ մերժելի կառոյցներ են, պէտք է ըսել «չի սղմիր» եւ «սղմեցնեմ»: «Այնքան գիրցած էր, որ դժուար կը **սղմէր** հագուստին մէջ»: «Չեմ հասկնար մուճակ մը, որուն մէջ ամենուն ոտքը **սղմելու** դատապարտուած ըլլայ» (ԳԶ, «Ուսուցական ժողով»):

* **Սեր(ական)-սեռ(ական).**– Այս երկուքին արմատներն են **սեր**⁴ եւ **սեռ**, որոնց իմաստները բոլորովին շփոթուած, անելի ճիշդը՝ նոյնացուած են *Նոր հայկազեան*-ի եւ այնուհետեւ գրաբարի գրեթէ բոլոր բառարաններուն, ընդ-

հույս մինչեւ *Արմատական*-ի մէջ եւս, ուր **սեր** եւ **սեռ** հաասարապէս կը նշանակեն՝ **սերունդ, զարմ, տոհմ, ցեղ, ազգ...**։ Արմատներու իմաստային այս նոյնացումը անխուսափելիօրէն պատճառ դարձած է, որ այդ նոյն բառարաններուն մէջ խոր շփոթներու ենթարկուին նաեւ **սերական-սերային** եւ **սեռական-սեռային** ածականները⁵։

Աշխարհաբարի մէջ արեւելահայ բառարանները մինչեւ *Մալխասեանց* ներառեալ,– որ է 20-րդ դարու առաջին կէտը,– ունէին **սերական** ածականը, որ յետոյ արտաքսուեցաւ հետագայ բառարաններէն. այս վերջինները **սեռային**-ին մէջ համատեղած են երկուքին վերագրուած երբեմնի իմաստները, որոնք,– ինչպէս պիտի տեսնենք,– այնքան ալ համատեղելի չեն։ Շատ անելի ճիշդ ուղիի վրայ կը գտնուին արեւմտահայ բառարանները, ուր յաջողապէս կը զանազանուին,– թերեւս արեւմտեան լեզուներու թելադրանքով,– **սեր-սերական**-ն ու **սեռ-սեռային**-ը։

Սեր (genre) արմատը այնքան ալ կիրարկուած չէ մեր մէջ, անելի ճիշդը չէ յաջողած պարտադրել ինքզինք. օրինակ՝ պէտք է տրամաբանօրէն ըսելինք «մարդկային, կենդանական, բուսական սերերը»՝ իբրեւ տեսակ, սակայն չունինք այս բառակապակցութիւնները, **սեռ**-ը արտաքսած է զայն, եւ փաստօրէն Ակադեմիայի բառահատորը կը գրէ «մարդկային սեռ»՝ որով կը հասկնայ «ցեղի ստորաբաժանումը»։ Մինչ անդին մեծ յաճախականութեամբ կը գործեն ասով ածանցուած ու բարդուած բառերը, ինչպէս՝ **սերիլ, սերում, սերունդ, բազմասեր⁶, սերնդակից, սերնդագործել⁷** եւ այլն, որոնք աներկբայօրէն կը հաստատեն **սեր⁸** արմատի մը ինքնուրոյն՝ **սեռ**-էն տարբեր գոյութիւնը։ Ասոնք բոլորը կ'ակնարկեն ծնունդի եւ ծննդաբանական իրողութիւններու. **սերումը**՝ ծնունդ առնելն է, **սերունդը**՝ ծնած զաւակներուն ամբողջութիւնն է, **սերականը**՝ այն գործարաններն են, որոնք կը ծառայեն ծնունդ տալու, ինչպէս՝ արգանդը, ծուարանները, ամորձիքները՝ յարակից մասերով, բոլորը դիտուած ծննդաբանական, սերնդագործական տեսանկիւնէ (ֆր. organes génitaux)։

Գալով **սեռ**-ին, արդի ըմբռնումով՝ ան նախ եւ առաջ արուի եւ էգի զանազանումը բնորոշող եզր է. հոն ուր պաշտօնական որեւէ փաստաթուղթի վրայ գրուած կ'ըլլայ «սեռ» [արեւմտեան լեզուներու մէջ՝ sex(e)], ենթական ենթադրուած է եշել՝ **արու** կամ **էգ** բառը։ Այս իմաստը յատուկ է ոչ միայն մարդուն ու անասուններուն, այլ մինչեւ իսկ, իմաստային ընդլայնումով, գոյականներուն ու բայերուն⁹։

Իսկ **սեռային** եզրով, որ կը համապատասխանէ արեւմտեան լեզուներու *sexuel*-ին, արեւմտահայերս կ'որոշադրենք միայն արուն եւ էգը զանազանող այն օրկանները, որոնք մերձեցումի՝ զգայական հեշտանքի գործարաններն են։

Աղայեան ունի. «**սեռականք**, նոյնն է՝ **ծնունդք**»։ Մինչդեռ **սերականք**-ն է **ծնունդք**-ը։ Մեր շարադրանքը, սակայն, կը միտի ցոյց տալու, որ ասոնք հոմանիշ չեն այն պատճառով, որ սերական կամ ծննդական (génitaux) գոր-

ծարանները եւ սեռային (sexuels) գործարանները չեն նոյնանար, նոյնիսկ եթէ ունին շփման եզրեր: Եթէ վերջինները ընդգրկուած են առաջիններուն մէջ, ապա առաջինները բնախօսական շատ ամէկ լայն հասկացութիւն են:

Ուրեմն՝ սեռ – genre, սեռական – génital, սեռականք, ծննդականք, organes génitaux, genitals: Այդպէս ալ՝ սեռ – sexe, սեռային – sexuel, սեռականք – organes sexuels, սեռածգութիւն – sex appeal, սեռածիգ, սեռագրաւ – (ած.) որ օժտուած է սեռածգութեամբ, սեռագրաւջութեամբ: Նաեւ՝

Առականք¹⁰ – ամօթ, ծածկելու անդամներ՝ ամօթոյք (*Առծոն*)

Արականք – արական սեռային գործարաններ [առնի անդամք (*Առծոն*)]¹¹

Իգականք – իգական սեռային գործարաններ

Փակելու համար ամեցնենք հետեւեալը եւս. ճիշդ է, որ մենք հաւասարութեան նշան դրինք հայկական **սեռ**-ին ու արեւմտեան լեզուներու sex(e)-ին միջեւ, բայց ասի ամբողջ ճշմարտութիւնը չէ, այլ մասամբ ճիշդ է: Որովհետեւ Ֆրէյտստով սկսած եւ յատկապէս 20-րդ դարու երկրորդ կէսին արեւմտեան sex(e) եզրը ստացաւ իմաստային այնպիսի լիցք ու բովանդակութիւն մը՝ հաւասարելով ընդհուպ «մերձեցում» ու «հեշտանք» հասկացութեանց հետ, որուն զուգահեռ ու համապատասխան վերիմաստաւորում կամ իմաստային լիցքաւորում չէ ունեցած հայերէն աւանդական **սեռ** հասկացութիւնը. այս պատճառով ալ մասնաւորաբար Հայաստանի մէջ իշխող դարձած է արեւմտեան sex եզրը. պարագան շատ ալ տարբեր չէ արեւմտահայերէնի մէջ:

Պէտք է ըսել, որ շփոթ կայ նաեւ ֆրանսերէնի մէջ, որմէ ազդուած է արեւմտահայերէնը. օրինակ՝ **genre humain** բառակապակցութեամբ ֆրանսացին կը հասկնայ մարդկային սեռը, տեսակը առհասարակ,– այլ խօսքով՝ ամբողջ մարդկութիւնը՝ արու եւ էգ հաւասարապէս առնուած,– որով ան կը զանազանութիւն արարչագործութեան միւս տեսակներէն: Ուրեմն այս եզրը իր այս կիրարկութեամբ սեռային ոչ մէկ զանազանութիւն կ'ենթադրէ: Բայց ահա նոյն ֆրանսերէնը կ'ըսէ *genre du nom* կամ *genre du verbe*, ուր այս անգամ կ'ակնարկուի գոյականի ու բայի **սեռին**:

* **Սուզուիլ-ընկղմիլ**.– Երկուքն ալ չէզոք բայեր են եւ կը նշանակեն (ջորին) յատակը երթալ, հետեւեալ տարբերութեամբ.

Մինչ **սուզուիլ**-ը կամաւոր արարք մըն է, օրինակ՝ լողորդը կը սուզուի ջուրին մէջ, սուզանալը կը սուզուի ծովուն յատակը եւ այլն, ապա **ընկղմիլ**-ը արդէտ մըն է այն նաւուն համար, որ զանազան պատճառներով չի կրնար այլեւս ջուրին վրայ ձիւալ ու անոր յատակը կ'երթայ: Ուրեմն այս վերջինը ունի էպպէս բացասական նշանակութիւն:

Այս բայերու փոխաբերական իմաստները կը շարունակեն պահել իմաստային նշեալ հակադրութիւնը. սուզուիլ ընթերցանութեան մէջ, սիրեցեալին աչքերուն կամ սրտին խորը, սուզուիլ գիշերային խաարին ծոցը. «Աստ-

ուա՛ծ, խոկն հսկայ փշո՛ղ՝ հիպէիս, // Որ ժպրիի ձգտիլ՝ **սուգիլ** խորն երկնի...» (ԴԴ «Տրտունք»): Միւս կողմէ՝ ընկղմիլ մեղքի տիղմերուն մէջ, պարտքերու կամ մոլութեանց մէջ եւ այլն:

*** Վաղ-վաղը.-** Վաղ կը նշանակէ կանուխ. **վաղ առաւօտուն**՝ առաւօտ կանուխ, **վաղ աշնան**՝ հազիւ աշունը հասած, աշնան սկիզբը եւ այլն, **վաղ թէ ուշ**՝ ուշ կամ կանուխ: Այս իմաստին հիմամբ յառաջացած են՝ **վաղահաս, վաղամեռիկ, վաղաժամ**: Այս նոյն իմաստի զարգացմամբ՝ կը նշանակէ անցեալի պատկանող, անցեալի մէջ պատահած, երբեմնի. Սայաթ-Նովա կ'ըսէ. «Չունիմ **վաղուան** քաղցր փառքս»,– այսինքն՝ **անցեալի, երբեմնի փառքս**: Այս իմաստի հիմամբ յառաջացած են՝ **վաղեմի** ածականը եւ **վաղուց** մակբայը: Բառս կու տայ **վաղուան** եւ **վաղուրնէ** (կամ՝ վաղուց) հոլովները:

Վաղը, որ աշխարհաբարի մէջ յառաջացած բառ է, կը նշանակէ այս՝ ներկայ օրուան յաջորդող առաջին օրը. օրինակ՝ «Այսօր՝ երկուշաբթի, անյարմար է, սակայն **վաղը**՝ երեքշաբթի, անպայման կը մեկնինք»: Հոլովները՝ **վաղուան** եւ **վաղուրնէ**: Կը նշանակէ նաեւ մօտիկ ապագային. օրինակ՝ «Վաղը նետած հատիկներդ այս պիտ' թափին // Օրինութեան պէս թոռնիկներդդ գլխուն վրայ» (ԴՎ «Օրինութիւն»):

Նկատենք, որ **վաղուան** սեռական-տրականն ու **վաղուրնէ** բացառականը հասարակաց են **վաղ** եւ **վաղը** բառերուն, որոնք ուրեմն երկիմաստ են, որոշ առումով՝ հականիշներ: Ըստ այսմ ալ պէտք է աչալուրջ ըլլա՛յ չշփոթելու համար այս երկուքը:

*** Վաղորդայն-վաղորդեան.-** Վաղորդայն-ը գոյական է եւ կը նշանակէ վաղ առաւօտ, արշալոյս, այգաբաց. անվաղորդայն՝ վաղորդայն, արշալոյս չունեցող, փոխաբերաբար՝ իր առջեւ որեւէ ուրիշ օր, որեւէ տեսողութիւն եւ հեռանկար չունեցող: Դարձեալ փոխաբերաբար՝ կը նշանակէ սկիզբը. օրինակ՝ «Հինուորները հաղորդուեցան պատերազմի **վաղորդայնին**»:

Վաղորդեան ածական է եւ կը նշանակէ վաղ առաւօտեան յատուկ. Օրինակ՝ «**Վաղորդեան** զեփիւղ կը շոյէր ճամբորդներուն դէմքերը», «**Վաղորդեան** ցօրը պատած էր ամբողջ մարգագետինը»:

*** Վայրի-վայրենի-վայրագ.-** Վայրի է ամեն անասուն, որ բնակելի տարածքներէ դուրս կամ հեռու կ'ապրի, ուրեմն ընտանի չէ, տուն չի մտներ, տան մէջ բաղձալի չէ անոր ներկայութիւնը. այսպէս է, օրինակի համար, գայլը, աղուէնը, բորենին, առիւծը, վագրը եւ այլն: Կրնայ պատահիլ, որ այս վայրի նկատուած անասունները ընտելացուին եւ մօտք գործեն կրկեսներէ կամ մարդոց տուներէն ներս. օրինակ՝ արջը, վագրը, առիւծը եւ այլն: Նոյն անասունը վայրի է, եթէ դուրսը կ'ապրի, ընտանի է, եթէ ընտելացուած է եւ տան մէջ կ'ապրի. օրինակ՝ շունը, կատուն եւ այլն: Վայրի կը կոչենք նաեւ ամեն բուսական տեսակ, որ ինքնաբոյս է, կը ծլի ու կ'աճի բնութեան մէջ՝

առանց մարդկային խնամքի: Այստեղ եւս բացառուած չէ, որ նոյն բոյսը թէ՛ վայրի, թէ՛ ընտանի տեսակ ունենայ. օրինակ՝ վայրի եւ ընտանի տանձ, խնձոր, զանազան համեմային բոյսեր եւ այլն:

Վայրենի է այն էակը, որ իր ըմբռնումներուն մէջ նախնական է, կը գտնուի քաղաքակրթութեան ցած մակարդակի վրայ, յետամնաց է ու բարբարոս: Իր վարմունքին մէջ անկիրթ է, բիրտ, անտաշ, կոպիտ, ի պահանջել հարկին նաեւ՝ վայրագ, անզուսպ, կատաղի: Վայրենի՝ րառացի կը նշանակէ վայրի տեղերու բնակիչ, այսինքն՝ մարդկային ընկերութեան, հաւաքականութեան անհաղորդ մնացած եւ այս հեռաւորութեան պատճառով ալ՝ քաղաքակրթութեան բարիքներուն ու մանաւանդ վարք ու բարքին անտեղեակ: Այս պայմաններուն մէջ բնակողը անշուշտ բնականաբար պիտի իրացնէ նաեւ վայրի զազաններու բնազդական յատկութիւնները, յատկապէս բրտութիւնը, անխղճութիւնը, **վայրագութիւնը** եւ այլն:

Վայրագ-ը կը յատկանշուի իր անզթութեամբ, մարդկային քնքրու զգացումներու բացակայութեամբ, բրտութեամբ, անզսպուածութեամբ ու կատաղութեամբ ու կոպտութեամբ:

* **Վատնել-մսխել**.- Ասոնք հոմանիշներ են, ցոյց կու տան նիւթական ու բարոյական միջոցներու գործածութեան, սպառումի զանազան աստիճաններ:

Վատնել կը նշանակէ միջոցներու յաւելեալ սպառում ունենալ, այսինքն՝ անելի քան անհրաժեշտ է. օրինակ՝ երբ ածու մը ոռոգելու համար անհրաժեշտ 50 լիթր ջուրին փոխարէն 100 լիթր ջուր կու տանք, ապա վատնած կ'ըլլանք 50 լիթրը: Վատնումը հետեւանք է առհասարակ սխալ հաշիւի, համբակութեան, անձեռնհաս տնտեսումի, երբեմն ալ անբախտութեան եւ այլն:

Մսխել-ը կը տարբերի **վատնել**-էն ի սպաս դրուած միջոցներու ապարդիւն ու աննպատակ սպառումով, փճացումով: Այլ խօսքով՝ վատնումը՝ միջոցներու յաւելեալ սպառում է, մսխումը՝ ապարդիւն կամ աննպատակ:

Առօրեայ խօսակցական լեզուի մէջ այս զանազանութիւնը դժուար կը դրուի, եւ վերոբերեալները անուշադրութեամբ կը կիրարկուին իրենւ ամբողջական հոմանիշներ. հօրը ձգած հարստութիւնը զեխութեան մէջ սպառողին, որ ոչինչ անելուցած է ստացածին վրայ, հաւասարապէս կ'ըսուի **վատնեց** եւ **մսխեց**, մինչդեռ անելի ճիշտը՝ երկրորդն է:

* **Վարկ-վարք**.- **Վարկ**-ը այն յարգանքն է, հեղինակութիւնը, պատիւը, որ մէկը կը վայելէ յայս իր շրջապատին: Այս բոլորէն բնականօրէն բխող հաւատքն ու վստահութիւնը, որ մարդիկ կը տածեն, կը զգան նման անձի մը հանդէպ: Վարկ կը կոչենք նաեւ այն գումարը, որ դրամատունը կամ որեւէ փոխատու անձ կամ հաստատութիւն կը յօժարի տրամադրել մէկուն՝ որոշ երաշխիքի փոխարէն եւ նայած անոր վայելած վստահութեան եւ համբաւին, որպէսզի ան օգտագործէ այդ գումարը եւ գործի մը ձեռնարկէ:

Վարք-ը պարզապես վարուելակերպն է, կենցաղավարությունը, նիստուկացը, կեանքը ապրելու անհատական ոճը, լայն իմաստով՝ նաեւ մարդ անհատի ամբողջ գործունեությունը: Այս վերջին իմաստին վրայ ալ հիմնուած՝ վարք կը կոչենք նաեւ այն գիրքը, որ կը պատմէ անուանի հոգեւորականի մը, սուրբի մը, նահատակի մը, թագաւորի մը գործունեությունը. *Վարք Մաշտոցի* կը կոչուի, օրինակ, Կորինի այն գիրքը, ուր ան պատմած է Մեսրոպ Մաշտոցի կեանքն ու գործունեությունը, յատկապէս՝ գիրերու գիտի մանրամասնությունները:

* **Վերաբերեալ-վերոբերեալ.**- **Վերաբերեալ**-ը յետադրություն մըն է եւ իբրեւ աշխարհաբար տարբերակ ունի **վերաբերող** դերբայը. իբրեւ հոմանիշ ունի **մասին** եւ **առնչուող** բառերը. օրինակ՝ «Այս ոճիրին **վերաբերեալ** մանրամասնություններուն ծանօթ չեմ»: Այսինքն՝ այս ոճիրին մասին, այս ոճիրին առնչուող:

Վերոբերեալ-ը ածական է եւ կը նշանակէ գրութեանս վերը բերուած, նախապէս յիշուած, քիչ առաջ տեսնուած եւ այլն. «**Վերոբերեալ** հիմնաւորումը ի գօրու է այս պարագային եւս», – այսինքն՝ քիչ առաջ բերուած հիմնաւորումը...: Կ'ըսենք նաեւ **վերոնշեալ** կամ **վերոյիշեալ**, եւ այս վերջինները հաւանաբար աւելի յաճախական են:

* **Վերահաս-վերահասու.**- **Վերահաս** կը նշանակէ անսպասելիօրէն վրայ հասնող կամ հասած, սպառնացող, մօտալուտ (իրողութիւն, երեւոյթ). Օրինակ՝ «**Վերահաս** պատերազմը ընդմիջեց համալսարանական ուսումն»: «**Վերահաս** խռովությունները պատճառ դարձան մեծաթիւ ձերբակալություններու»:

Վերահասու կը կոչենք այն անձը, որ բան մը լաւ գիտէ, բանի մը տեղեակ է, իրազեկ է: Վերահասու է, խորքին մէջ, այն անձը, որ վերահաս եղած է, – այսինքն՝ բանի մը վրայ հասած է, ականատես եղած է, նկատած է մանրամասնությունները, – դէպքի մը, անցքի, կացութեան մը եւ այլնի:

* **Վերատեսնել-վերատեսել.**- **Վերատեսնել**-ը կը նշանակէ որեւէ բան վերստին տեսնելու քնախօսական արարքը կատարել. օրինակ՝ «Ան կուրցած էր, իսկ բուժումէն ետք սկսաւ **վերատեսնել**». ասոր կը համապատասխանէ **վերատեսողութիւն** բայանունը, որ կ'ակնարկէ տեսնելու քնախօսական կարողութեան: Կ'ը նշանակէ նաեւ մոռցում կամ մթազնած բան մը վերստին աչքէ անցնել՝ պարզապէս վերոյիշելու համար անոր իսկութիւնը. «Կ'ուզեմ **վերատեսնել** այդ հին վաւերաթուղթը». «Մեծ գոհունակութեամբ վերատեսաւ մանկութեան ընկերները»: Այս բայը կը խոնարհուի **տեսնել**-ի կաղապարով՝ կը **վերատեսնեմ-վերատեսայ-վերատեսն-վերատեսնող-վերատեսներ** (չեմ վերատեսներ):

Վերատեսել կը նշանակէ որեւէ հարց, որեւէ որոշում կամ վճիռ յետքննութեան սրբագրել, փոփոխել, վերանայիլ. օրինակ՝ «Պէտք է **վերատես**

սել Կարսի դաշնագիրը», «Դիմենք վերադատ ատեան, որպէսզի **վերատեսն վճիռը**». ասոր կը համապատասխանէ **վերատեսութիւն** բայանունը, որ հոմանիշ է վերաքննութեան: Ել լծորդութեան պարզ բայ է՝ **կը վերատեսնմ-վերատեսնցի-վերատեսէ՛վ-վերատեսող-վերատեսեր**:

* **Տարագիր-տարեգիր**. - **Տարագիր** կը նշանակէ օտարութեան մէջ ապրող, տունէ-տեղէ ու հարազատներէ, այլեւ հայրենիքէ հեռացած կամ արտաքսուած:

Տարեգիր կը նշանակէ պատմական անցուդարձերը, դէպքերն ու դէմքերը ժամանակագրական կարգով նկարագրող ու գրի առնող: Այսպէս ստացուած աշխատութիւնն ալ կը կոչուի **տարեգրութիւն**:

* **Տնօրէնութիւն-տնօրինութիւն**. - **Տնօրէնութիւն**-ը որեւէ հաստատութեան տնօրէնի պաշտօնն է, բայց նաեւ լայն առումով՝ այդ պաշտօնը վարող անձը կամ անձերը հաւասարապէս, որոնք այս վերջին պարագային կը կոչուին «տնօրէն խորհուրդ».: «Կրնաս **տնօրէնութեան** բողոքել» կը նշանակէ՝ անձամբ տնօրէնին բողոքել կամ տնօրէն խորհուրդին բողոքել: Իբրեւ հոմանիշ կը բանին **տեսուչ** եւ **տեսչութիւն** եզրերը:

Տնօրինութիւն կամ **տնօրինում** բայանունն է **տնօրինել**-ին, որ կը նշանակէ վարել, մատակարարել, կազմակերպել, կառավարել հաստատութիւն մը. ուրեմն **տնօրինում** հոմանիշ է **կառավարում**-ին:

* **Տուգանք-տուրք-հարկ-հատուցում**. - **Տուգանք**-ը քաղաքացիական պարտադրութիւններուդ մէջ թերացումի մը փոխարէն՝ քաղաքային իշխանութեան կամ պետութեան վճարուած գումարն է. օրինակ՝ ինքնաշարժը իրատնքէդ անելի արագ կը քշես, կամ կալուածիդ վրայ ապօրէն կառոյց մը կ'անելցնես, կամ չթոյլատրուած վայրի մը մէջ կը ծխես եւ այլն, ասոնք բոլորը կը հատուցուին արդարօրէն որոշուած գումարով մը, որ **տուգանք** կը կոչուի. այս բառին արմատն է տուգ, որ ունի տուժ-ի իբրեւ տարբերակ (յիշել նաեւ՝ արգ եւ արժ արմատական տարբերակները):

Տուրք-ը այն արդար գումարն է, որ քաղաքային իշխանութիւնը կամ պետութիւնը կը գանձէ իր քաղաքացիներէն՝ ա) փոխարէնը այն զանազան ծառայութեանց, որ քաղաքացին կը ստանայ, օրինակ՝ քաղաքապետական տուրք, ջուրի ու ելեկտրականութեան տուրք, ծովային կամ ծովափային տարածքներու օգտագործման փոխարէն վճարուած տուրք, մաքսային եւ երկաթուղային տուրք եւ այլն, բ) փոխարէնը այն բոլոր եկամուտներուն, որ քաղաքացին կը ստանայ իր աշխատանքէն, կալուածի կամ կալուածներու շահագործումէն, խանութէն, միջնորդութիւններէ եւ այլ ձեռնարկներէ, գ) փոխարէնը որեւէ նիւթական բարիքի, որմէ կ'օգտուի քաղաքացին, օրինակ՝ այն կալուածին, ուր ան կ'ապրի կամ կը շահագործէ, վարձու կու տայ (կալուածատուրք), կամ որեւէ սարքի, որ կ'օգտագործէ քաղաքացին, օրինակ՝ ինքնաշարժ, բեռնակառք եւ այլն:

Հարկ-ը քիչ մը հինցած եզր է, քանի մասնատրաբար կ'ոգեկոչէ պատմութեան այն փուլը, ուր կային յաղթող ու պարտուող, իշխող եւ իշխուող պետութիւններ, բռնակալներ ու ստրուկներ, եւ ասոնց առաջիններուն կողմէ երկրորդներուն պարտադրուած վճարն էր ան. **հարկ**-ը կը բնորոշուի իր էապէս անարդար ու կամայական բնոյթով: Համաշխարհային Ա. պատերազմի ամարտին պարտուած Գերմանիան պատերազմական առասպելական հարկեր վճարեց դաշնակիցներուն: Թուրքերը գլխահարկ կը գանձէին իրենց իշխած բոլոր ժողովուրդներէն. այսպէս կը կոչուէր այն գումարը, որ ամէն հպատակ կը վճարէր իր գոյութիւնը պահպանելու համար: Աւատապետական կարգերու օրով հարկեր դրուած էին նոյն ինքն սեփական ժողովուրդի գաւակներուն վրայ, որոնք պէտք է վճարէին քիչ մը ամէն քայլի համար: Իսկ երբ կը խորանանք պատմութեան վաղնջական փուլերուն մէջ, այստեղ հարկերը կը ստանան շատ անելի սուր ու ճնշիչ բնոյթ, քանի հարկերը կը դրուէին պետական մակարդակով. յիշել Հայաստանի վճարած հարկերը Ասորեստանին, Պարսկաստանին, անելի ուշ՝ արաբներուն եւ այլն: Հայաստանի Հանրապետութեան օրով հարկ եզրը վերաբժեւորում ունեցաւ. ասով կը բնորոշուի ներկայիս շահատուրքը:

Հատուցում-ը ականայ կամ դիտումնատր հասցուած վնասի մը փոխարէն կատարուած վճարն է, որ կը միտի դարմանել այդ վնասը. օրինակ՝ ինքնաշարժի վթարի հետեանքով վիրատուրուած անհատի մը բժշկական ծախսերու հոգացումը, ինչու չէ նաեւ անոր անաշխատ օրերուն համապատասխանող եկամուտին վճարումը: **Հատուցում** է նաեւ որեւէ նիւթական փոխառութեան դիմաց կատարուած վճարը՝ առհասարակ տոկոսով հանդերձ: **Հատուցում** է, վերջապէս, որեւէ բարիքի փոխարէն ցուցաբերուած համապատասխան վերաբերումը կամ նիւթական վճարը:

*** Փոխանակել-փոխարինել.- Փոխանակել** կը նշանակէ ա) բան մը տալ եւ փոխարէնը ստանալ ուրիշ՝ ընդհանրապէս համարժէք բան մը. օրինակ՝ կու տամ ոչխար մը եւ փոխարէնը կը ստանամ երկու ուլ: Վաղնջական ժամանակներու մէջ փոխանակումը տնտեսական ուրոյն դրութիւն մըն էր, ուր մարդ իր արտադրութիւնը կու տար՝ փոխարէնը ստանալու համար իրեն պակսողը. սա փոխանակումն է: Բ) Ժամանակաւորապէս առարկայ մը տալ ուրիշին՝ ստանալով անոր մէկ առարկան: Կը փոխանակենք նաեւ մեր միտքերը. ես իմ միտքերս կը յայտնեմ զրուցակիցիս, ան իրենները կը յայտնէ ինծէ. այս ալ միտքերու փոխանակումն է:

Փոխարինում-ը որեւէ բանի փոխարէն ուրիշ մը դնելն է. օրինակ՝ մաշած ծորակի փոխարէն դրուած նոր ծորակ մը, որով հինը փոխարինուի նաեւ վարչակարգ մը՝ ուրիշ մէկ վարչակարգով. օրինակ՝ թագաւորութիւնը կամ միապետութիւնը նախագահական դրութեամբ: Կրնան ժամանակաւորապէս փոխարինուիլ նաեւ անձերը. օրինակ՝ պաշտօնեայի մը բացակայութեան՝

տնօրենությունը փոխարենը կը նշանակէ ուրիշ մը եւ կամ հաստատութեան մը տնօրենին փոխարէն հանդիսութեան մը կը ներկայանայ փոխտնօրէնը. ուրեմն այս վերջինը ժամանակաւորապէս կը փոխարինէ բուն տնօրէնը:

Այս յստակ գանազանութիւնը պատմականօրէն չեն ունեցած յիշեալ երկու բայերը, որոնք հոմանիշներ ալ եղած են. օրինակ՝ «Հլոյս տողնջեան գիշեր **փոխանակէ**». «Զսա պայազատեալ փոխանակէ Պողոմէոս որդի իւր» (*Նոր հայկազեան*): Նոյնին մէկ արտայայտութիւնն է հետեւեալը. «Ս. Կարապետ...այստեղ էլ **փոխանակած է** հին Վահագին» (ՄԱ, ՀՀԳՊ, էջ 447).– ուր «փոխանակած է» կը նշանակէ «փոխարինած է»:

*** Փողոցի-փողոցային.**–Առաջինը ցոյց կու տայ ամէն ինչ որ կը պատկանի փողոցին կամ կը գտնուի փողոցին մէջ. օրինակ՝ փողոցի մայթերը, շունբը, լոյսերը եւ այլն. ան զերծ է ամէն վերացականութենէ կամ բարոյական դրսեւորումէ:

Փողոցային կը նշանակէ ա) փողոցի մէջ տեղի ունեցող եւ գտնուող, օրինակ՝ փողոցային երթեւեկութիւն, փողոցային մարտեր, ցոյցեր եւ այլն: Բ) Փոխաբերաբար կը նշանակէ փողոցային բարբեր ունեցող, անկիրթ, անպարկեշտ, լպիրշ, անբարոյ: Իր փոխաբերական իմաստով հոմանիշ է **գռեհիկ** ածականին, որուն արմատն է **գռիհ**¹², որ իր կարգին կը նշանակէ փողոց, բայց միայն թէ նեղ ու մութ փողոց, որ շատ նպաստաւոր է ամէն տեսակ մթին արարքներու ու անբարոյ:

*** Փորել-բրել.**– Այս երկուքը շատ կը շփոթուին. ընդհանրապէս երկրորդը կը շփոթուի առաջինին հետ, մանաւանդ որ իրենց իմաստով եւ գործածութեամբ ալ բաւական մօտ են իրարու:

Փորել կը նշանակէ յառաջացնել փոս մը, որ կրնայ ըլլալ այլազան խորութեան՝ թիզ մը, կանգուն մը, քանի մը մեթր կամ անիլ՝ նայած թէ ցի՛ց մը պիտի տնկենք, սիւ՛ն մը հաստատենք, թէ՛ կառոյցի մը հիմները պիտի դնենք:

Բրել–ը հողագործական եզր մըն է, որ կը նշանակէ կարծրացած հողը ցանքէ մը դարձնել՝ առաջ անոր մէջ խրելով **բրիչ** կոչուած գործիքը, որուն շեղքը շատ նման է բոլորիս ծանօթ թիւի մը շեղքին, միայն թէ քիչ մը անիլ նեղ է, բոլորովին տափարակ եւ կոթին հետ անկիւն չի կազմեր, մինչ թիւին շեղքը յարաբերաբար անիլ խոշոր է, ունի թեթեւ գոգաւորութիւն մը եւ կոթին հետ կը կազմէ մօտաւորապէս 15° անկիւն մը: Գիտացին բրիչին շեղքը ուղծովը կը մխրճէ հողին մէջ, ապա կը թեքէ բրիչը, որպէսզի հողը խաղայ իր տեղէն ու երես փոխէ: Ընդհանրապէս կը բրեն ծառի մը բունին շուրջի հողը, մինչեւ իսկ թաղարի մը տունկին շուրջը, իսկ երբեմն ալ անիլ տարածում հողաշերտեր: Արօրով կամ գութանով հերկելը նոյնանման գործողութիւն մըն է, որ սակայն կը տարածուի շատ անիլ ընդարձակ տարածութիւններու վրայ:

*** Քաղաքական-քաղաքային-քաղաքացիական.- Քաղաքական** կը նշանակէ պետութեան եւ միջպետական մարզին յատուկ. օրինակ՝ քաղաքական կարգեր, նպատակ, գործունէութիւն, կուսակցութիւններ, վիճակ (որ կրնայ վերաբերիլ նոյն երկրի պետական իրադրութեան, ինչպէս նաեւ պետութեան մը՝ այլ պետութիւններու հետ ունեցած յարաբերական կացութեան), քաղաքական բանակցութիւններ (որոնք կ'ընդգրկեն մէկէ անկէ պետութիւններ), քաղաքական ոճիր, որ կը գործուի սեփական երկրի կամ օտար երկրի մէկ քաղաքական անձի կամ անձերու դէմ: **Քաղաքական** կը նշանակէ նաեւ ոչ-կրօնական, օրինակ՝ քաղաքական ատեան (ի հակադրութիւն կրօնական ատեանի), քաղաքական ամուսնութիւն (որ եկեղեցական պատկով չէ հաստատուած՝ *marriage civil*)¹³:

Քաղաքային կը նշանակէ քաղաքին յատուկ. օրինակ՝ քաղաքային այգի, հրապարակ, տարազ (որ կը հակադրուի գինուորական կամ որեւէ կազմակերպութեան յատուկ համագգեստի), քաղաքային կենք ու զբաղումներ, քաղաքային վարչութիւն (որ փաստօրէն արդի քաղաքապետարաններն են): Քաղաքային լայն իմաստով կը նշանակէ նաեւ պետական, օրինակ՝ քաղաքային ծառայող, որ պետական պաշտօնեան է:

Քաղաքացիական կը նշանակէ առաջին հերթին քաղաքացիի (ոչ քաղաքաբնակին, այլ տուեալ երկրի լիիրաւ զաւակին կամ անդամին) յատուկ. օրինակ՝ քաղաքացիական մտածողութիւն, իրատունքներ ու պարտաւորութիւններ, գիտակցութիւն եւ այլն: **Քաղաքացիական** կը կոչուի նաեւ այն պատերազմը, որ կը մղուի նոյն երկրի քաղաքացիներու կամ քաղաքական տարբեր կազմակերպութիւններու միջեւ. օրինակ՝ Միացեալ Նահանգներու քաղաքացիական պատերազմը (*guerre civile, civil war*): **Քաղաքացիական** կը կոչուի այն յատուկ ուսմունքը կամ դասընթացը, որ կ'ուսուցէ պետական-վարչական կարգերու բնոյթն ու տարբերութիւնները, քաղաքացիին իրատունքները, պարտաւորութիւններն ու պարտականութիւնները, վարչակարգերու գործունէութեան կերպը եւ այլն:

*** Քառատող-քառեակ.- Քառատող** կը նշանակէ չորս տողանի, չորս տող ունեցող. սա շատ տարածուած չափ մըն է բանաստեղծութեան մէջ, ուր տունը ընդհանրապէս կ'ունենայ չորս տող:

Քառեակ-ը նախ եւ առաջ գրական ուրոյն սեռ մըն է, որ իր կարգին բաղկացած է չորս տողէ, որոնք կը կազմեն ներքին ամբողջութիւն մը. ան սովորաբար ունի փիլիսոփայական, սիրային, իսկ երբեմն աստուածաբանական խորք կամ կը բովանդակէ ժողովրդական իմաստութիւն մը, պատգամ մը եւ այլն: Քառեակի մեծ վարպետ էր պարսիկ բանաստեղծ-փիլիսոփայ Օմար Խայեամը: Քառեակ գրած են իայ բանաստեղծներ եւս, ինչպէս Յովհաննէս Երզնկացին, Նահապետ Քուզակը, Յովհաննէս Թումանեանը, Եղիշէ Չարենցը եւ ուրիշներ: Կը կոչուի նաեւ «ռուպայա»: Ստորեւ նմուշ մը Օմար Խայեանէն.

ես որ մեռնիմ ինձ գինիով օծեցե՛ք,
Սաղմոսի տեղ կու՞մ ու գինի երգեցե՛ք,

Օրն յարութեան թե՛ որ ուզեք զիս գտնել,
Գինետան դռան տակը փնտռեցե՛ք

Նմուշ մըն ալ Թումանյանէն.

Ամեն անգամ Քո տուածից երբ մի բան ես Դու տանում,

Ամեն անգամ , երբ նայում եմ, թե ինչքա՞ն է դեռ մնում,—

Չարմատում եմ, թե՛ ո՛վ Շոալլ, ինչքա՞ն շատ ես տուել ինձ,

Ինչքա՞ն շատ եմ դեռ քեզ տալու, որ միանանք մենք նորից:

«Քառեակ (մը)» կը նշանակէ նաեւ չորս. քառեակ մը՝ չորս հատ: Կը նշանակէ նաեւ չորս հոգիէ բաղկացած խումբ. կ'ըսուի ընդհանրապէս արուեստագէտներու համար (լարային քառեակ եւ այլն):

*** Օրինական-օրինաւոր-իրաական-կանոնական.- Օրինական** կը նշանակէ վաւերացուած, հաստատուած ու կիրարկուող օրէնքի մը հետ հաշտ ու համաձայն (légal, legal). Նման օրէնքը արձանագրուած կ'ըլլայ օրինագիրքի կամ սահմանադրութեան մէջ: **Օրինական** է ամեն ինչ, որ տեղի կ'ունենայ ըստ նման օրէնքի մը թելադրութեան՝ անկախ անկէ, թե որքա՞ն արդար է այդ օրէնքը եւ որքա՞ն արդար է զայն հաստատող կողմը:

Օրինաւոր է ինչ որ ընդունելի ու համապատասխան է օրէնքին (loyal, faithful). օրինաւոր ամուսնութիւն, կին, վարմունք, առջ ու վաճառք, կեցութիւն եւ այլն: Օրինաւորը օրինականին առօրեայ-կենցաղային այլազան կիրարկութիւններն է: Օրինաւորութեան սահմաններուն մէջ գործող անձը կը կոչուի **օրինապահ**:

Իրաական-ը (légitime, legitimate) կը վերաբերի բնութեան կողմէ մարդու արդարօրէն շնորհուած կամ շնորհելի իրաւունքներուն, հաշտ է այդ իրաւունքներուն հետ, կը համապատասխանէ մարդկային իրաւանց հանրօրէն ընդունուած չափանիշներուն. այդ չափանիշերը յարգող, անոնց վրայ հսկող ու անոնց հիմամբ գործող անձը կը կոչուի **իրաւապահ**: **Օրինականը** (légal) այնքանով **իրաւական** է (légitime), որքանով կը յարգէ մարդկային իրաւունքները, որոնց սահմանումը, սակայն, բոլորովին ենթակայական է, քանի որ իրաւունքը (droit, right) հանրօրէն ընդունուած կայուն ու բացարձակ արժէք մը չէ, այլ յարաբերական է:

Կանոնական եզրը մինչեւ մօտիկ անցեալը ունէր եկեղեցական բնոյթ եւ կը նշանակէր եկեղեցոյ հաստատած, ընդունած, վաւերական նկատած սկզբունքներուն կամ կանոններուն հետ հաշտ. օրինակ՝ **կանոնական** գիրքեր եւ **պարականոն** գիրքեր, այս վերջինները եկեղեցոյ կողմէ մերժուած աստուածաշնչական պատումներ են: Ներկայիս կանոնական կը նկատուի նաեւ այն ամէնը, որ կը համապատասխանէ որեւէ միութեան, կուսակցութեան կամ այլ կարգի հաւաքականութեան մը կողմէ հաստատուած ու ներքին կարգով վաւերացուած դրոյթներուն:

Յաւելուած

Հետեւանք. հասարակ գոյական է եւ բունն է **հետեւանքով** կապական բառին: Կը նշանակէ արդիւնք, արգասիք, ելք կամ վախճան՝ բացասական իմաստով. օրինակ՝ «Իր յամառութեան **հետեւանքն** (արդիւնքը) էր եղօրը գործէ: արծակումը»: «Մտածեցէ՛ք պահ մը ձեր այս ընթացքի **հետեւանքին** (վախճանին) մասին»:

Հետեւութիւն. կը նշանակէ իրերու, երեւոյթներու, անցքերու ընթացքին ու աւարտին վրայ հիմնուած եզրակացութիւն, դատողութիւն, բանաձեւում. օրինակ՝ «Ի՞նչ **հետեւութիւն** կը հանէք դրացի ցեղախումբերու հետ ձեր ունեցած շփումէն»:

Հետեւողութիւն. բանի մը կամ մէկու մը հետեւելու իրողութիւնը կամ սկզբնօրինակի մը հիմամբ ընթանալու կամ ստեղծագործելու արարքը. օրինակ՝ «Նահապետ Ռուսինեան "Կիլիկիա" երգը գրած է ֆրանսացի բանաստեղծ Bérat-ի "Ma Normandie" երգի հետեւողութեամբ», – ուրեմն տեղի ունեցածը բառացի թարգմանութիւն չէ, այլ բնօրինակի հիմնական գաղափարներու յարգումով ու պահպանումով կատարուած ազատ յօրինում մը: «Քանի՜ սերունդներ կրթուեցան Ռ. Պերպերեանի մանկավարժական ուսմունքին հետեւողութեամբ», – այսինքն յարգելով այդ ուսմունքի հիմնական դրոյթները:

Հետեւողականութիւն. սեփական դատողութեան, սկզբունքներու, համոզումներու եւ գործունէութեան հանդէպ ցուցաբերուած անշեղ հաւատարմութիւն ժամանակի ու տարածութեան մէջ: Հետեւողականութենէ զուրկ է այն անձը, որ ըստ տեղի ու ժամանակի հակասականօրէն կը փոխէ նաեւ իր համոզումն ու գործելածելը:

Հետեւողական. այսպէս կը կոչուի իր ընթացքին մէջ հետեւողականութիւն ցուցաբերող անձը:

Վերը սերտուած իրարանման, սակայն ոչ-նոյնանիշ բառերու շարքին արդի հայերէնի մէջ կը գտնենք բառային նոյնարմատ տարբերակներ, որոնք իմաստով բոլորովին նոյնանիշ են: Ասոնք ածանցաւոր բառեր են, որոնց նոյնանշութիւնը լառաջացած է ածանցներու նոյնանշութենէն:

Ա. խումբ, ուր գրեթէ համարժէք են **ան-դժ-ապ-չ** ժխտական նախածանցները:

- * անբախտ-դժբախտ-ապաբախտ
- * անգոյն-դժգոյն
- * անկամ-դժկամ-չկամ
- * անշնորհ-ապաշնորհ
- * անարդիւնք-ապարդիւն
- * անօրէն-ապօրինի
- * աներասան-ապերասան

Բ. խումբ, ուր համարժեք են **եայ** եւ **է** վերջածանցները:

- * արծաթեայ-արծաթէ
- * երկաթեայ-երկաթէ
- * մարմարեայ-մարմարէ
- * ոսկեայ-ոսկիէ
- * մագաղաթեայ-մագաղաթէ

Կը գոհանանք այս քանի մը օրինակներով, որովհետեւ շարքը շատ երկար է, կը հասնի հարիւրներու, ընդիռայ՝ հազարներու: Պէտք է միայն գիտնալ, որ երկրորդ տարբերակներու է մասնիկը կամ ածանցը արեւմտահայերէնի բացառական հոլովի է-ն չէ, այլ ամփոփումն է հնչյունաբանական բարդ գործընթացի մը, ուր **եայ** ետաբարբառը կը դառնայ **է** (**եայ>եյ>է**). օրինակ՝ **բազեայ-բազեյ>բազէ**, **աշտեայ-աշտեյ>աշտէ**, **ափսեայ-ափսեյ>ափսէ** եւ այլն:

Գ. խումբ, ուր համարժեք են **աբար-օրէն** ածանցները:

- * ազահաբար-ազահօրէն
- * դաժանաբար-դաժանօրէն
- * խիզախաբար-խիզախօրէն
- * հայրաբար-հայրօրէն
- * մայրաբար-մայրօրէն
- * մեծամտաբար-մեծամտօրէն
- * միամտաբար-միամտօրէն

Դ. խումբ, ուր համարժեք են **աբար-վարի-օրէն** ածանցները:

- * ազահաբար-ազահավարի-ազահօրէն
- * զազանաբար-զազանավարի-զազանօրէն
- * դաժանաբար-դաժանավարի-դաժանօրէն
- * երեխայաբար-երախայավարի-երեխայօրէն

Ե. խումբ, ուր համարժեք են **բար-պէս** ածանցները:

- * առաւելաբար-առաւելապէս
- * բացառաբար-բացառապէս
- * մասնատրաբար-մասնատրապէս

Զ. խումբ, ուր համարժեք են **բար-պէս-օրէն**:

- * բացարձակաբար-բացարձակապէս-բացարձակօրէն
- * ուժգնաբար-ուժգնապէս-ուժգնօրէն
- * հաստատաբար-հաստատապէս-հաստատօրէն
- * ականբեւաբար-ականբեւապէս-ականբեւօրէն

Նոյնանշութիւն կը ցուցաբերեն կարգ մը այլ ածանցներ. օրինակ՝ **բերկրանք-բերկրութիւն**, **խրախճանք-խրախճանութիւն**, **սխրանք-սխրագործութիւն**, **ձեռային-ձեռական** եւ այլն:

Նոյնանշության օրինակները յարաբերաբար սահմանափակ են, որովհետեւ ամեն լեզու կը խոսափի նոյնանիշ բառերէ, այդպէս է նաեւ հայերէնը: Նոյնանիշները լեզուական բեռ են պարզապէս, որոնք անտեղի կը խճողեն մարդկային միտքը եւ լեզուն:

ԾԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

¹ Ուսումնասիրութեան Ա. մասը տե՛ս՝ Հայկազեան Հայագիտական Հանդէսի ԼԺ. Հայրորդին մէջ, էջ 509-52: Բացառաբար, պահպանած ենք հեղինակին ուղղագրական այլեայլ մօտեցումները:

² Ուշադրութիւն դարձնել բուֆին՝ նախադաս կիրարկութեան պարագային:

³ Մալխասեանց այս նոյն սահմանումը կու տայ **սեղմուիլ** (իմա՝ սեղմունք) բային:

⁴ Ինչդրոյ առարկայ չէ այստեղ **սեր** «կաթի երես» նոյնանունութիւնը, որ ոչ մէկ առնչութիւն ունի այս երկուքին հետ:

⁵ Այստեղ զանց կ'ընենք այդ բոլորին մանրամասն անդրադարձը՝ ապափնելով ընթերցողի ներողամտութեան, այլապէս շատ պիտի ծանծաղէր մեր շարադրանքը:

⁶ **Բազմասեր**-ին դիմաց Աղայեան կը գրէ «բազմածին», որ է բազում սերունդ՝ զաւակ ունեցող: Ունինք նաեւ **բազմասեռ**-ը, որ կը նշանակէ մէկէ անելի սեռային հակում ունեցող, սեռային խայտաբղէտութեամբ օժտուած՝ այդ կամ կին:

⁷ Յատկանշական է, որ արեւելահայ բոլոր բառարաններուն մէջ կը գտնենք այս արմատական բառերը, սակայն անոնցմէ ոչ մէկը կ'ակնարկէ արմատին. իսկ իոն ուր նշուած կը գտնենք **սեր** արմատը, ապա ան հոմանիշ կը նկատուի **սեռ**-ին. օրինակ՝ «**սեր-սերունդ, ցեղ, սեռ**» (Գէորգ Ջահուկեան):

⁸ **Այլասերիլ**, օրինակի համար, ստուգաբանօրէն «սեռը փոխել» չի նշանակեր, այլ որակական տեսակարար յատկանիշները փոխել կամ կորսնցնել. օրինակ՝ երբ կ'ակնարկուի սփիւռքի այլասերիչ յատկութեան, մեր սեռը փոխելուն չ'ակնարկուի. «սեռը փոխել»-ուն համար ունինք **սեռափոխութիւն** եզրը:

⁹ Հնդեւրոպական մայր լեզուին մէջ **արական** կը կոչուէին տունալ տեսակին կամ սերին արուն բնորոշող բառերը, օրինակ՝ **այր, տղայ, մարտիկ, խոյ, եգ, վարուժան** եւ այլն, իսկ իգական կը կոչուէին անոր էգը բնորոշող բառերը, օրինակ՝ **կին, մայր, աղջիկ, կոյս, աղախին, սպաստիի, կով, մաքի** եւ այլն: Մնացեալ բոլորը չէզոք էին: Երեք սեռը պահած են ներկայիս գերմաներէնը, ռուսերէնը, յունարէնը եւ այլն: Բայց ահա ժամանակի հետ կարգ մը լեզուներէ անհետացաւ չէզոք սեռը, եւ այս սեռով բնորոշող բառերը այլազան նկատառումներով քաշխուեցան միւս երկուքին վրայ: Այսպիսին է ներկայիս ֆրանսերէնը, մինչ այլ լեզուներ՝ հայերէնը, անգլերէնը ընդմիշտ կորսնցուցած են սեռի հասկացութիւնը: Անդին կը գտնենք սեռական հոլով հասկացութիւնը, որ լատինական *genitif*-ն է եւ որ է յատկացուցիչի հոլովը: Իսկ բային սեռը՝ ներգործական, չէզոք ու կրաւորական, կը հիմնուի անոր ցոյց տուած գործողութեան՝ առարկաներու հետ ունեցած առնչութեան կամ ընդգրկումի բնոյթին վրայ: **Սեռ** եզրով կը բնորոշուին նաեւ գրական-գեղարուեստական երկերու մշակման այլազան կերպերն ու եղանակները՝ վիպապաշտ, իրապաշտ, ապագայապաշտ եւ այլն: Անոնք բոլորը քիչ թէ շատ փոխաբերական իմաստով գործածուած եզրեր են, որոնց գիտականութիւնը այնքան ալ վաերական չէ, ուստի պէտք է զանոնք ընդունիլ ինչպէս որ են՝ յարգելով ասանդոյթը:

¹⁰ Մեր բառարաններուն մէջ **առականք**-ը կը բացատրուի իբրեւ «ամօթոյք», որ կը նշանակէ ամօթ պատճառող եւ կը բնորոշէ սեռային գործարաններու տեսանելի մասը՝ առանց այրի ու էգի զանազանութեան: Բառիս արմատն է **առակ**, որ կը գտնենք **խայտառակ** բարդ բառին մէջ եւս եւ կը նշանակէ ծաղր, ամօթ, նշաւակ: Ուրեմն ոչ մէկ կապ ունի **այր** բառին հետ, որու ածանցումներուն ու բարդումներուն մէջ **ր>ռ** հնչիւնափոխութիւն տեղի չ'ունենար. միայն գրաբարի սեռականին մէջ ունինք **այր-առն** (**Առն** միոջ էին երկու որդիք...) յիշեալ հնչիւնափոխութիւնը:

¹¹ Փաստօրէն **առականք**-ը (**առակ-անք**) եւ **արականք**-ը (**այր-ականք**) հաւասարապէս, սակայն տարբեր տեսանկիւններէ, կը բնորոշեն նոյն առարկան, որ է սեռային անդամներու երեւելի մասը, որ ենթակայ է ամօթի (ամօթոյք՝ ամօթ թելադրող, ներշնչող) եւ հակամէտ ենք ծածկելու:

¹² Կը գրուի նաեւ «գոեհ» եւ բոլոր ածանցումներն ու բարդութիւնները իմնուած են այս վերջինին վրայ՝ **գոեհիկ, գոեհկաբան, գոեհկաբարոյ, գոեհկարար, գոեհկանալ** եւ այլն:

¹³ Այս եզրը արդարօրէն կը քննադատուի, սակայն զայն փոխարինող եւ հանրօրէն ընդունուած եզր մըն ալ չունինք. կ'արժէ ընդհանրացնել «քաղաքացիական» եզրը, քանի նման ամուսնութիւնները կը կնքուին քաղաքապետարանի իրաաստիւթեան ծիրէն ներս:

SEMASIOLOGY II.

(DJ-O)

(Summary)

ARMENAG YEGHIAYAN

armenag@gmail.com

The author examines a number of words in Western Armenian and analyses their misuse, particularly in Western Armenian. In certain cases the author refers to their usage in contemporary Eastern Armenian, and, basing his comments on various Western and Eastern Armenian dictionaries, underlines the nuances in their meanings and makes suggestions about the way these words should be used.

This is the second part of a study on commonly used words which have similar or very close pronunciation but different spellings and meanings in contemporary Western Armenian. It covers the words which start with any letter of the Armenian alphabet between Ճ(DJ) and Օ(O). The first part was published in the previous (39th) volume of the *Haigazian Armenological Review*.